

FÓTI MIKLÓS

foti.miklos@abtk.hu

(HUN-REN, BTK Történettudományi Intézet, turkológiai kutatócsoport)

Török közigazgatás kiépítése a Szerémségben és a szerémi szandzsák 16. századi bégjei¹/

The formation of the Ottoman administration in Szerém county and the governors of the *sancak* of Sirem in the 16th century

ABSTRACT

In the aftermath of the battle of Mohács (1526) the Turks conquered the area between the Danube and the Sava rivers, however did not establish a new *sancak* for a while. Szerém county (Serbian Srem/Turkish Sirem) became part of the north Serbian *sancak* of Semendire/Smederevo. The study examines the formation of the Ottoman administration in the area, which resulted in the creation of the *sancak* of Sirem in the mid-1540s. It provides a detailed list of its governors in the 16th century, using Ottoman sources, like various defters, sultanic orders, and chronicles. The focus of the research is on the family ties and clan affiliations of the *sancakbeyis*, tracing their positions before and after the *sancak* in question. Thus, archontological data not just provide an auxiliary tool for historians, but can help us to understand how the Ottoman provincial elit ruled Hungary, increasing its influence and welth through their family networks.

KEYWORDS

Ottoman administration, governors of Szerém county/Srem, Ottoman archontology

DOI 10.14232/belv.2024.2.6

<https://doi.org/10.14232/belv.2024.2.6>

¹ Ez a tanulmány az NKFIH – OTKA K 132475 és 132609 számú konzorcialis projektje (A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak [*tapu-defter*] feldolgozása – II. Magyar Nemzeti Levéltár/HUN-REN, BTK Történettudományi Intézet) keretében valósult meg.

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Fóti Miklós (2024): Török közigazgatás kiépítése a Szerémségben és a szerémi szandzsák 16. századi bégjei. *Belvedere Meridionale* vol. 36. no. 2. pp 110–134.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A Szerémség török közigazgatásáról 1530-ban hallunk először, amikor az észak-szerbiai szendrői szandzsák idzsmál defterében „Szerém szigete” (*cezire-i Sirem*) megnevezés alatt 100 000 akcsényi jövedelmet a mírlivá hászai között tüntettek fel.² Fontos hozzátenni, hogy a defter azt is elárulja, hogy ez a személy Mehmed, Jahja pasa fia volt.³ A szendrői livá várai között sorolják fel a szerémi várakat (Varadin, Cserevity, Ilok, Dimitrovcsa, Virednik sőt még a Duna túloldali Titelt is, mely később a szegedi szandzsák része lett).⁴ A Duna–Száva köze tehát az észak-szerbiai szandzsák része, bevételei pedig kormányzóját, Jahjapasazáde Mehmedet gyarapítják.

A budai vilájet létrejöttével, 1541-től részben változott a helyzet: 1542-ben készült egy vár-ország-összeírás, melyben a szendrői és szerémségi várak, valamint Tittel zsoldban részesülő katonáit írták össze. Az időközi változásokat olykor a várak előljárói jelentették, gyakran viszont az érintett szandzsákok első emberei. Sokat elárul a török igazgatásról, hogy míg a szendrői várak esetében a szendrői szandzsákbég (előbb Báli majd Dzsáfer), Tittelnél Szülejmán szegedi bég, addig a szerémi Újlak, Pétervárad, Zalánkemén stb. esetében Báli budai pasa fia Dervis, a dunai flotta parancsnoka az a főméltóság, aki intézkedik és még véletlenül sem a szendrői bég. Bár továbbra is Szendrőhöz tartozik a terület, de annak bége teljesen a háttérbe szorult.⁵

Ennek magyarázatát egy szintén 1542-ből származó birtokadományozási napló (*ruznamçe defteri*) fedi fel, mely részletezi Báli – a második budai pasa – hász-birtokát.⁶ „Szerém szigete” – így, változatlan szóhasználatl – egyik alkotóeleme a háznak,⁷ amit ráadásul az első budai pasától, Szülejmántól vett át, vagyis a vilájet felállításától kezdve ebben a formában kezelték a folyóközt. A „Szerém szigete” fejezetcím alatti birtokokat bírósági körzetekbe (*kaza*), illetve náhijékba csoportosítva sorolják fel (varadini, szerémi, iloki, eszéki kazák; iregi, kupiniki, grigorofcsai, viredniki, dimotrofcsai, valkovári, jarkai,

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterleri (= BOA MAD) 506. 18. A forrás kiadására lásd *MAD 506 Numaralı Semendire Livası İcmâl Tahrir Defteri (937/1530): Dizin ve Tıpkıbasım*. Ankara, 2009. A dátumról nem tudtam megállapítani honnan vették a szerzők. Átvettem a kiadványból, hogy idzsmálnak (összefoglaló timár defter) nevezik a meglehetősen szokatlan deftert. A várak hadifelszerelését is részletezi, a timáros szpáhik nevét ugyanakkor nem.

³ BOA MAD 506. 8.

⁴ BOA MAD 506. *passim*.

⁵ Österreichische Nationalbibliothek, Codices Mixti (= ÖNB Mxt) 567. 118., 121., 125., 126., 127., 129 (utóbbi két bejegyzésben Dervis *kapudan-i vilayet-i Budin*), 139., 140. Továbbá FÓTI 2023b. i.m.

⁶ BOA MAD 34. 635–640. Báli előtte maga is szendrői bég volt.

⁷ Nyilvánvalóan a Szerémi Györgynél is előforduló megnevezés, az *Insula Sirmiensis* törökök általi átvételéről lehet szó. SZERÉMI 1979. 107., 117., 234., 236., 246.

nemcsei náhijék). A török közigazgatás alsóbb szintű egységei tehát ekkortól biztosan megvannak, azonban önálló szerémi szandzsák nem létezik. A kormányzat új stratégiai elképzelést valósított meg, miszerint a Szerémség bár Szendrő része, a hátország nélküli új vilájet irányító, a budai pasák javadalmazására lett elkülönítve. Bálinak 439 281 akcese jövedelme származott a Duna–Száva közti hászokból, de hozzátehető, hogy a szomszédos zvorniki szandzsákból⁸ is hozzáadtak néhány náhijét, amelyek a középkori Macsói bánághoz tartoztak, vagyis ahhoz a területhez, amit a 13. század közepéig „túlsó Szerémség”-nek (*ulterior Sirmia*) neveztek.⁹ Báli hászait egy 43 000 akcsét kitevő bevételi forrással zártak le: „a Szerém szigetére újonnan jöttek [adója], ami korábban Mehmed pasa öjelességének – mivel Szendrő szandzsákbégje volt – jövedelememelésére adatott.”¹⁰ Jahjapasazáde Mehmed fizetését, amikor még helyi bég volt, azzal toldották meg, hogy az általa betelepített, becsalogatott rájáktól származó adónemet megkapta.

A Szerém szigete alá besorolt igazgatási egységek közül egy – a szlavóniai eszéki körzet – kilógott a sorból és nem tartozott a pasa-uradalomba. Amikor Murád bégnek a pozsegai szandzsák élére történő kinevezésénél összeállították hász-birtokát, ennek egy 84 598 akcsényi részét „a szendrői szandzsákhoz tartozó eszéki kazában” megüresedett birtokokból kölcsönözték.¹¹ A forrás tehát minden kétséget eloszlat abban a tekintetben is, hogy a folyók köze, egészen Pozsegáig, a távolabbi szendrői szandzsákhoz tartozott ekkor. Tulajdonképpen ugyanezt mondja ki a valpói várnagy jelentése, amikor beszámolt a törökök szlavóniai előrenyomulásáról: a Porta az Ivánkáig (Ivankovo) terjedő részt a szendrői szandzsákbégnek, Mehmednek adta, Ivánkától Kobašig – Pozsegát – pedig Mehmed fiának, Arszlán bégnek.¹²

Az elmondottakból kitűnik, hogy a kormányzat valamiféle köztes állapotban tartotta a tartományt, mintha csak később szándékoztak volna dönteni arról, hogy milyen formában igazgassák, addig azonban a meghódításában élenjáró klán zsákmányszerző igényeit elégítették ki a terület átengedésével. Ezen a helyzeten a hódoltság északi irányú jelentős kiterjesztését hozó 1543-as hadjárat sem változtatott: a hadjárat anyagi oldalát naplószerűen rögzítő defterben felsorolták a résztvevő bégeket, jutalmazásukat és új kinevezéseiket. Szerémi bégnek még mindig nincs nyoma.¹³ A műhimme defterek 1544 decemberében változatlanul a budai beglerbég hászának nevezik a szerémi szigetet, vagyis Báli utódja birtokolta ekkor, aki pedig nem más, mint Jahjapasazáde Mehmed.¹⁴ Szultáni parancsok sora 1545-ig változatlanul „Szerém szigetét”-nek nevezi a tartományt,¹⁵ így amikor a pozsegai

⁸ A pontosság kedvéért: három zvorniki náhijét soroltak a Szerém szigete fejezet alá. Valójában a „racasai náhije, Izvornik livájában” tévedés, vagy eltér a későbbi közigazgatási beosztástól: a felsorolt Istitár, Ostrosincs stb. falvak valójában a Száva szerémségi oldalán vannak, és a racsai náhije a török idők végéig a szerémi szandzsák részét képezte.

⁹ PFEIFFER 2017. 125.

¹⁰ BOA MAD 34. 638.

¹¹ BOA MAD 34. 678–679. DÁVID 2020. 9.

¹² *Preter hec scribit nobis Stephanus Skelanawycz, cesarem Thurcarum adiecisse ditioni zanchyakatus Samandriensem, cui Mehmedbegg preest, totam terram usque ad Iwanka; ab Iwanka vero usque ad Kobas dedisse pro nouo zanchyakatu filio ipsius Mehmedbegg, qui dicitur nunc in Posega congregari et iam habere usque ad equites mille paratos et velle fortunam novi zanchyakatus sui tentare (...).* Šišić 1915. II. 160.; Šuletić 2013. 23.; VARGA 2010. 814.; DÁVID 2020. 6.

¹³ BOA Kamil Kepeci (= KK) 1765. *passim*, különösen: fol. 30a.

¹⁴ DÁVID – FODOR 2005. 13., 14.

¹⁵ DÁVID – FODOR 2005. 156. További említései *cezire-i Siremnek* 1544 decembere – 1545 márciusa közt: 8., 14., 15., 16., 81., 102., 121., 122., 128., 145–146. A későbbi műhimmekből kikopik a név használata. 1552 augusztus: *Sirem beğini cezire-i Sireme gönderesin* (a szerémi béget Szerém szigetére küldjed – vagyis itt már van bég). Uo. 561.

szandzsákat összeíró Mehmed cselebinek megparancsolják a Szerémség összeírását, még mindig kerülve a szandzsák szó használatát, a „*Pozsegát és Szerém szigetét összeíró Mehmed cselebihez*” *intézik az utasítást (Pojeja ve Sirem ceziresin kitabet eden Mehmed çelebiiye hüküm ki...)*, belefoglalva, hogy a királyok törvényei szerint járjon el (azaz a hódítás előtti jogrendet vegye figyelembe).¹⁶

Ez az összeírás hamarosan elkészült – keltezés hiányában becsült dátumként 1546-os összeírásként hivatkozik rá a szakirodalom – ráadásul fenn is maradt. Az elmondottakkal összhangban Mehmed pasának és fiának, Arslán bégnek a csiflikjeit (birtokközpontként funkcionáló majorság) megtaláltuk benne, a grigorovcsai (szentgergelyi) náhijében.¹⁷ A defternek egyetlen sajnálatos hiányossága van: az eleje hiányzik (tugra, kánunnáme és az iloki náhije két falu, ill. néhány puszta kivételével), így éppen az nem derül ki, hogyan nevezték a területet. A dimitrovcsai (szávaszentdemeteri) náhijében azonban Jarka városából és jónéhány faluból kialakították a szandzsákbég házsát (*has-i mir liva* – „a mirlivá háza” megjegyzés áll az érintett települések neve után).¹⁸ Hasonló következetességgel jelezték az uralkodói házsokat is, míg a pasák házsára utaló kitétel eltűnt. Ebből következik, hogy a budai pasa helyett/mellett színre lépett a bég. Az udvar kezdetben – nyilván racionális számításból – a hódításokban kulcsszerepet játszó Jahjapasazáde klánnak, illetve az azokkal rokonságban álló Báli pasa és ivadékainak engedte át a Délvidéket, de a szerémi sziget kezdeti birtoklási formáját nyilván csak átmenetinek szánták, a cél az volt, hogy valódi oszmán tartománnyá alakítsák, amire a Szerémség első összeírásával nyílhatott meg az út. Egyetlen helyen ugyan, eléggé elrejtve, de a szandzsák nevét is megtaláltam a defterben: az egyik kolostorhoz, Krusedolhoz fűzik hozzá – a közigazgatási hovatartozásra alkalmazott szokásos szóhasználat – „*tabi-i Sirem*, azaz „Szerémhez tartozik”.¹⁹ Az elmondottakat igazolja, hogy 1547 júniusában már egy neve említése nélküli szerémi bég intézkedik Nemicse (Németi) várának katonái ügyében.²⁰

A szandzsák kormányzóját név szerint először 1549 júniusában említik forrásaink: Ahmed bég részt vett abban a vizsgálóbizottságban, melynek élén Musztafa szegedi bég állt, és feladata az 1547-es békekötés ellenére elkövetett incidensek kivizsgálása volt. Ahmed hatásköre a pozsegai és a boszniai területeken elkövetett ügyekre terjedt ki.²¹ Identitását az alább következő Ajász pasa fiának kinevezése leplezi le: utódja ugyanis azokat a házsokat kapta meg, amelyek „korábban Szerém bége, az Ibrahim pasa rokonságából való Ahmed” (*sabika Sirem beyi İbrahim paşanın hüsmi*) javadalmát képezték.²² Ibrahim pasa Szülejmán szultán nagyvezíreként

¹⁶ DÁVID – FODOR 2005. 126–129.

¹⁷ BOA Tapu-Tahrir defterleri (= TTd) 437. 150: „Mehmed pasa fia Arslán bég csiflikje Csikasovo pusztán” [Besenova falu után bejegyezve] (*çiflik-i Arslan bey veled-i Mehmed paşa der mezraa-i Çikasovo*); „öjelessége Mehmed pasa, budai beglerbég csiflikje az említett náhijében Bersadinov más néven ? és Kuzsdinova nevű pusztákon” (*çiflik-i hazret-i Mehmed paşa mirmiran-i budin nahiy-i mezburede Berşadinov nam-ı diğer ? ve Kujdinova nam mezraalar*).

¹⁸ BOA TTd 437. 185–190.

¹⁹ BOA TTd 437. 155. A formula jelenthetné a szerémi kazához tartozást is, ezt azonban kizárja, hogy az említett kolostor az iregi náhijében volt, amely a varadini kazához tartozott. Így viszont egyértelműen szandzsákhöz tartozást fejez ki a kifejezés. Az összeírás azt mutatja, hogy a kazá beosztást átalakították: a szerémi eltűnt, helyette van dimitrovcsai, egyes náhijékat pedig a varadiniba tettek át. Szintén új, a részben kelet-szlavóniai náhijékat tartalmazó nemcsei kazá. A zimonyi náhije viszont – Belgráddal átellenben való fekvése miatt – a belgrádi kazához tartozik.

²⁰ BOA KK 208. 125. A defter másolatának beszerzését Katkó Gáspár isztambuli levéltári delegátusnak köszönhetem.

²¹ PETRITSCH 1989. 58.; PAPP 2018. 204–205.

²² BOA KK 209. 36.

1523 és 1536 között maga is aktív részese volt a Magyar Királyság területei meghódításának.²³

A következő bég kormányzásának kezdetét napra pontosan megadja a kormányzók kinevezéseit tartalmazó központi lista: Jahja bég 1550. február 11-én érkezett Pozsegából, 314 000 akcsényi hásszal.²⁴ Dávid Géza titokzatos pontnak nevezi szlavóniai kormányzását – jogosan –, mivel ugyanezen központi lista „Pozsega és Öszek lívája” fejezetébe ismeretlen okból nem vezették be a nevét.²⁵ A pozsegai kinevezéseknél nyilvánvalóan hiány van, vagy valami zavar keletkezhetett a kormányzói tisztségek kiosztásánál.²⁶ A pozsegai szandzsák későbbi összeírásaiban egy dzsámi, illetve városnegyede viseli Jahja bég nevét,²⁷ az illetőt 1565-ben már *merhum*, azaz „megboldogult” jelzővel illetve. Kegyes alapítványa egyértelműsíti, hogy a szandzsák kormányzójával azonos: „korábban Pozsega mírlívája Jahja bég alapítványa a Pozsega városában található nemes dzsámi javára.”²⁸ Az 1579-ben készült pozsegai összeírás szerint a város határában két szülő, illetve rét „Jahja bég és Ahmed bég, a megboldogult Arszlán bég fiai” tulajdonában állt.²⁹ A két bégfő apja, Jahjapasazáde Arszlán, aki a krónikák szerint Pozsega első bégeje volt, és később a budai pasa tisztségét is betöltötte. Jahja bég embereivel³⁰ a szegedi szandzsák legkorábbi timár-defterében találkozunk (1547), nem véletlenül, hiszen a szandzsák kormányzója ekkor Jahja volt,³¹ alajbége pedig a fia, Ali.³² Az adatok arra mutatnak rá, hogy a Jahjapasazáde klán rendkívül erős befolyással rendelkezett a déli szandzsákokban a század derekán.

²³ FODOR 2001. 382–388. EMECEN 2000. 57–58.

²⁴ BOA, Bab-i Asafi, Ruus Kalemi defterleri (= A.RSKd) 1452. 35.

²⁵ DÁVID 2020. 13.; A.RSKd) 1452. 31.

²⁶ Itt jegyezzük meg, hogy egy másik hiányra is bukkantunk: az 1548-as keltezésű zvoniki tahrír defterben felsorolták a pozsegai Ali bég birtokait (egy olyan Ali bég, aki nem szerepel a kinevezések defterének Pozsega fejezetében). TTd 260. 459. Ahhoz nem fér kétség, hogy ő az a Malkocsoglu Ali lehet, akiről Pecsevi is megemlékezett, mint Szülejmán szultán korának híres pozsegai bégjéről. PEÇEVI İBRAHİM EFENDİ 1981. I. 36–37. A defterben őt találtuk meg, egy évvel később ferdén a neve fölé betoldott megjegyzés kíséretében, miszerint a felsorolt birtokokat 1550. május 19. dátummal Ali bégnek át kellett adnia az új zvoniki bég, Mehmed hán részére. Utóbbit más források szerint is ezen a napon nevezték ki – másodszer – Zvonik élére. Véleményem szerint a fentiek alapján Malkocsoglu Ali azt az Ulama béget követhette Pozsegában, akit 1548. március 20-án Erzurum beglerbégjévé neveztek ki. 1550 áprilisában Ali már tirhalai (Thesszália) bég volt (*Tirhala sancagı beyi Ali mektub gönderüb sabika Pojega beyi iken...*), Ali tirhalai bég levelet küldött: korábban, amikor Pozsega bégje volt...”). BOA KK 209. 23.

²⁷ BOA TTd 350. 11: itt „a megboldogult Jahja pasa nemes dzsámijának negyede” szerepel 1565-ben; TTd 672. 23., 71.; SRŠAN 2001. 27., 68.

²⁸ BOA TTd 350. 27.

²⁹ SRŠAN 2001. 32.; BOA TTd 672. 28–29.; TTd 650. 11. Ellentmondásnak tűnik, hogy Jahját 1565-ben elhúnytként említették, 1579-ben pedig nem. Lehetséges magyarázat, hogy a rétek nevei már földrajzi köznévként rögzültek, miközben birtokosaik nem éltek. A rétekhez hozzá is fűzték, hogy azokat „a régi defter” (*defter-i atik*) alapján jegyezték be. Hasonló ellentmondásokkal máskor is találkozhatunk: Szendrő egyik tahrír defterében, melynek keltezése az 1560-as évek elejére becsülhető, Jagodinában „a megboldogult Dervis bég dzsámiját” említették, aki szegedi bég volt 1560-ig, amikor a források teljesen elhallgatnak felőle. Később, ugyanebben a defterben mégis úgy hivatkoztak rá egy csifliknél, hogy az „jelenleg Dervis szegedi mírlív tulajdonában” áll. ÖNB Mxt 632 (528-as és 561-es képek).

³⁰ *Hüdaverdi*, illetve *Mehmed merdüm-i Yahya bey* „Mehmed, Jahja bég embere”. BOA TTd 1044. 218–219.

³¹ FÓTI 2023b. i.m.

³² BOA TTd 1044. 217.; FÓTI – PÁNYA 2023. i.m.; a bégfő később, Jahja klisszai bégsége idején a boszniai szandzsákban kapott ziámetet: KK 209. 48: *Bosna sancagında ziamete mutasarrıfıolub Tata ıya gıden Hüseyının ziametin Kilis beyi Yahya beyin ođı olub Segedin sancagında otuz bin ziameden mazul olan [...] buyurıldı.* „a boszniai szandzsákban ziámetet birtokló Hüszejn ziámetje, mivel Tatára került, ezért a klisszai bég Jahja fiának, aki a szegedi szandzsákból 30 000 [akcsés] ziámetből bocsátatot el, [...]nak] parancsoltatott.” Bár a bégfő nevét üresen hagyták, nem fér kétség hozzá, hogy Ali alajbégről van szó, akinek 30 000 akcsés ziámetje volt szegedi, bácsi és főképpen kalocsai birtokokból. BOA TTd 1044. 217. Gyakran megfigyelhető, hogy a bégfők záimként, vagy alajbégeként követték apjukat annak új állomáshelyeire.

Jahja bég kormányzásáról csak egyetlen adat tanúskodik, eszerint március végén még ő volt a szandzsák első embere.³³ 1550. májusából viszont már olyan feltevéssel találkozunk, ahol Klissza bégeként intézkedett.³⁴ Ezt követően fordulatot vett a karrierje: a szultáni udvarba került, ahol Szülejmán fiának, Musztafa sehzádnak lett a nevelője (*lala*).³⁵

A kinevezéseket tartalmazó központi lista szerint 1550. április 30-án következett be változás: Ajász pasa fia Ahmed meglehetősen távolról, a vizei szandzsákból (Kelet Trákia, Isztambul és Edirne között) érkezett, mindössze 270 000 akcsényi hászt jelöltek ki számára, ami származása alapján igencsak szerény.³⁶ Egy bejegyzésben hiányáról (*noksan*) intézkednek és a pozsgái szandzsákban keletkezett maradvány-hászokból (*ifraz*) csökkentik az elmaradást.³⁷ Apja, az albán származású Ajász pasa, beglerbégeként számos szultáni hadjárat résztvevője, 1536-tól nagyvezír,³⁸ éppen az előbb említett Ibrahim pasa utóda volt. Fia, Ahmed már az 1543-as magyarországi hadjáratban részt vett és kitüntette magát.³⁹

Tinódi *Erdéli historiája* az 1551-es temesközi hadi eseményekben részt vevő bégek között említi Ajász pasa fiát, s érdekes módon a Szerémség egyik fontos, de nem a szandzsák központjaként funkcionáló városát, Újlakot nevezi meg székhelyként (a szakirodalom Száva-szentdemetert tartja a szandzsák központjának): „Szalonkemenbe sokfelől mellé jöve,/Az Görögországból, tenger mellől jöve,/Szancsák, szúbasa, szpáhia nagy sok jöve,/Nándor Fejérvárból Ruszten bék mellé jöve./Az pozsgai szancsák, Ulumán bék jöve./És zborniki szancsák, az Memhethán jöve./Ajász basa fia, újlaki szancsák jöve./Az szegedi szancsák nagy Musztafa bék jöve,/Rágondolván, az Mihálkovit bék jeve,/Káson basa jöve, jó Kám bék jeve./Beslia, marta-lócz, jancsár nagy sok jeve./Hatvan ezer embere mellé nagy szép jeve./Nagy vígan Beglerbék onnat elindúla,/Péterváradjánál hídon általszálla,/Az Tiszán Titelnél, ott Becsét megszálla...”⁴⁰

Istvánffy ugyanezen eseményeknél azonban Ajász fiaként egy Ali béget nevez meg: *Ali bég is Szerémségből, azelőtt lévő Ajax [Ayas] fővezér fia, s Achomates [Ahmed] is, ki Miháloglinak mondatott, s Káson is Erdély határiból...*⁴¹ Ráfoghatnánk, hogy Istvánffy tévedett, és felcserélte a keresztneveket: Ajas pasa fia Ahmed, illetve Miháloglu Ali a történet szereplői. Csakhogy Miháloglut Forgách Ferenc krónikája is Ahmedként ismeri.⁴² Azt a lehetőséget, hogy Ajász pasa egyik fiát egy másik, török forrásokból nem ismert fia⁴³ követte volna a szerémi szandzsák élén, nem tudjuk megerősíteni, de teljesen elvetni sem.

³³ PETRITSCH 1989. 62.

³⁴ BOA KK 209. 42. A klánok szerepét jelzi, hogy Klissza kormányzója április 15-éig Jahjapasa fia Mehmed bég fia Arszlán volt, vagyis Jahja apja. Uo. 29.

³⁵ Kinevezését megtaláltuk: KK 209. 71.

³⁶ BOA A.RSKd 1452. 35.; vö. KK 209. 36.

³⁷ BOA KK 209. 52.

³⁸ KÜTÜKOĞLU 1991. 202–203. Balkáni birtokaira: GÖKBILGİN 1956. 253., 254.259., 263., 264.

³⁹ BOA KK 1765. 26a: „Ahmed cselebi, az elhunyt Ajász pasa fia.”

⁴⁰ SZILÁDY 1881. III. 37.

⁴¹ ISTVÁNFFY 2003. 150.

⁴² *Amhat begus ex familia Mihalogli pridie advenisset*. FORGÁCH 1866. 17

⁴³ Az 1543-as hadjárat előbb idézett naplója Ahmed testvéreként egy Mahmúd cselebit nevez meg. BOA KK 1765. 26a.

Következő bégünkről, Bajrámról nem ismert hivatalba lépésének ideje, de működéséről számos szultáni parancs árulkodik, melyek közül a legkorábbi 1552. január 12.,⁴⁴ tehát e dátumot *terminus post quem*nek tekinthetjük kormányzása tekintetében. A rendkívüli hadiadók közé tartozó *nizüil*-adó (takarmány, élelem) behajtásával bízták meg, s úgy utaltak rá, mint akit frissen neveztek ki erre a feladatra. Februárban Kászim pasa Becse és becskerekai bégnek a segítségére rendelték ki, várak és várakok megerősítési munkálataihoz.⁴⁵ Márciusban Tóth Mihály hajdúinak Szeged elleni támadását követően a budai pasa mellé vezényelték katonáival,⁴⁶ majd hamarosan az ostromlott Nógrádhoz irányítják.⁴⁷ Májusban felmentik a *nizüil*-adó behajtásával járó munka alól és a pesti vár árkaiknak kitisztítását végeztetik el vele.⁴⁸ Júliusban hét másik szandzsákbéggel együtt díszkaftánnal tüntették ki a veszprémi vár elfoglalásánál tanúsított vitézségéért.⁴⁹ Részt vett az 1552. augusztus 9-i palásti ütközetben, melynek során Erasmus von Teuffel (a török forrásokban Ördög Mátyás) győri főkapitány serege döntő vereséget szenvedett Ali budai pasa seregétől.⁵⁰ Temesvár elfoglalása után Bajrámnak – átmeneti jelleggel – új főnöke lehetett, legalábbis egy parancsból az tűnik ki, hogy szeptemberben a szendrői, vidini, szerémi és a zvoniki szandzsákbégeket Kászim pasa, az új temesvári beglerbég parancsnoksága alá helyezték.⁵¹

Végül egy novemberben hozzá intézett parancsot idézünk, mely értékes forrása az elpusztult Délvidék újratelepítésének. Ekkor Bajrárnak jelentette, hogy szandzsákjába igen sok rája települt be, egyesek az elpusztult falvakat élesztették újjá, mások pusztákon telepedtek meg, ezért szükségessé vált a szandzsák újbóli összeírása, amihez írnok és biztos kiküldését kéri. A Porta viszont őt jelölte ki a feladatra és a szandzsák korábbi, lepecsételt defterét el is küldték neki.⁵² Bajrárnak 1553 februárjában már szendrői bégnek mondják.⁵³ Bégünk a délvidéki szandzsákok jeles és meghatározó személyisége volt, így később még többször visszatérünk személyére.

Utódáról, akit ismét Ahmednek hívtak, meglehetősen bőséges információval lát el egy birtokadományozási napló: évekkel később, Hatvanba történő kinevezésénél mondják el, hogy előbb Hille, majd Dzsesszán bégje volt, s innen került 1553. január 18-án Szerémbe.⁵⁴ Mindez teljesen összhangban áll a már többször idézett kinevezéseket tartalmazó defterrel: a bagdadi vilájetbe tartozó „Dzsesszán és Bedre” altartományba még 1549 elején nevezték ki Ahmedet, a szintén e vilájetben található Hille korábbi bégjét. Sőt, identitása sem marad sötétségben, mivel még azt is hozzátették, hogy Cserkez Behrám bég fiáról van szó.⁵⁵ Az egyetlen kérdés, amire nem térnek ki, hogy mi állhatott a hatalmas távolságot átívelő áthelyezés hátterében.

⁴⁴ DÁVID – FODOR 2005. 214. Korábban köztendili bég lehetett: 1553-ban egy Hüszejn sah nevű béget Szkopjéba neveznek ki, aki ekkor a szerémi Bajrárnak köztendili hászait kapta meg. BOA RZd 5. 211.

⁴⁵ DÁVID – FODOR 2005. 261.

⁴⁶ DÁVID – FODOR 2005. 315.

⁴⁷ DÁVID – FODOR 2005. 342., 344.

⁴⁸ DÁVID – FODOR 2005. 451.

⁴⁹ DÁVID – FODOR 2005. 525–526. FÓTI 2023a.

⁵⁰ Ali csatarendje a szandzsákbégek névszerinti felsorolásával, DÁVID – FODOR 2005. 613–617.

⁵¹ DÁVID – FODOR 2005. 652. A későbbiekben nincs nyoma annak, hogy Szerém Temesvár alá tartozna, a defterek a budai vilájet részeként kezelték.

⁵² DÁVID – FODOR 2005. 661.

⁵³ Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA) Krafft 284 (304-es kép).

⁵⁴ BOA Timar–Zeamet Ruznamçe Defterleri (= DFE RZd) 11. 595–596.

⁵⁵ EMECEN – ŞAHİN 1999. 88.

Pontosan nem tudjuk, meddig kormányozta a Duna–Száva között, de a következő évben egy Halil bégét éppen a Szerémségből helyeztek át Lippára, 1554. november 11-én, 350 000 akcsényi hásszal (ennek jelentőségét lásd alább Halil második kormányzásánál).⁵⁶ Ezen a napon egy több szandzsákot érintő bégeserét hajtottak végre: Halilon kívül az addigi lippai bégét Naszúhot a dunántúli Koppányba, utóbbi bégjét, Mehmed bin Murád bégét pedig a megüresedett szerémi kormányzáságra irányították.⁵⁷ Bár a Murád név meglehetősen elterjedtnek számított, a kérdéses időszak főméltóságai közül csak a hódoltsági végvidék egyik régi harcosa, a szomszédos Pozsega 1541 ősztől hivatalban lévő vezetője Murád jöhet számításba.⁵⁸ Mehmed bin Murád bégről érdekességképpen jegyezzük meg, hogy 1552-szeptemberéig a dunai flotta kapudáni tisztségét töltötte be.⁵⁹

Ismét utólagosan értesülünk a következő kormányzóról: 1557. január 7-én Júnusz bégnek, Lütfi pasa testvérének a janjai (Ioannina, Görögország) szandzsákot utalták ki, hozzátéve, hogy ő eddig szerémi bégnek mondhatta magát.⁶⁰ 1553-ban még Elbaszán (Albánia), majd Üszküp (Szkopje) bégje volt.⁶¹

Júnusznak hat fia volt, s mivel a törvény úgy rendelkezett, hogy a bégfik timárra jogosultak, szerémi pozícióját rögtön ki is használta, hogy javadalmakat igényeljen számukra.⁶² Szerémségi kormányzásának kezdete pontosan nem határozható meg – kinevezési irat hiányában –, de szerencsére kútfőink sokat foglalkoznak házai hiányának megszüntetésével: előbb 1555 december legvégén a szerémi mirlivá Júnusz hiányát a vulcsitrii bég házaiból csökkentik,⁶³ majd 1556 elején vulcsitrii és szkopjei javadalomrészekből igyekeztek azt kipótolni,⁶⁴ végül az előbb ismertetett Bajráj bégét, aki az ekkor esedékes szandzsákösszeírást végezte, utasították a javadalom rendezésére.⁶⁵ Eszerint egy éven keresztül mindenképp a Szerémség kormányzójának mondhatta magát.

Utóda, Musztafa bég 1557. január 9. dátummal neveztetett ki,⁶⁶ előző posztjaként pedig Szegedet adják meg, ami alapján azonos a Tinódinál Debeli Musztafának nevezett kormányzóval. 1552 tavaszától, a Szeged visszafoglalására irányuló Tót Mihály féle támadás elhárítását követően irányította éveken át a Duna–Tisza közti területet.⁶⁷ Új helyén hamarosan fontos feladattal bízták meg: ekkor zajlott Bosznia összeírása, melynek emíniéjé neveztek ki, egy írnokot adva melléje.⁶⁸ Áprilisban szandzsákjának katonai parancsnoka, a míralaj cseréje okozott gondot számára. Az addigi parancsnok, Iszkender, nógrádi szpáhi volt, és lemondott. Helyére a zvonnikai

⁵⁶ BOA Mühimme Defterleri (= MD) 1. 174 (994-es sz. parancs).

⁵⁷ BOA Bab-i Asafi, Ruus Kalemî defterleri (= A.RSKd) 1453. 44.; Naszúh koppányi kinevezése Mehmed bin Murád helyére: ÖStA Krafft 284 (505-ös kép). Naszúh később Szigetvárnál esett el. BOA MD 2. 109 (1115-ös parancs).

⁵⁸ DÁVID – FODOR 2005. 242.; BOA MAD 34. 678–679.

⁵⁹ ÖStA Krafft. 284 (303-es kép).

⁶⁰ BOA MD 2. 209 (1895-es parancs).

⁶¹ BOA DFE RZd 5. 296.

⁶² BOA MD 2. 97 (1003-es parancs).

⁶³ ÖStA Krafft 284 (647-es kép).

⁶⁴ BOA MD 2. 12 (113-es parancs).

⁶⁵ BOA KK 215. 26.

⁶⁶ BOA MD 2. 209 (1897-es parancs).

⁶⁷ Szegedi működésére részletesen lásd: FÓTI 2023b.

⁶⁸ BOA MD 2. 211 (1913-es parancs).

szandzsákban birtokos Mehmedet nevezték ki, aki azonban nem törődött új feladatával, s meg sem jelent Szerémben. Musztafa bég ezért a Szerémben zámet-birtokos Sahbázt nevezte meg, mint alkalmas személyt.⁶⁹ A történet betekintést enged az államgépezet nem éppen zökkenőmentes működésébe.

A béget 1557. októberének első felében mozdították el Szerémből, amiről utódjának, Halilnak a kinevezéséből értesülünk.⁷⁰ Meglehetősen szűkszavú a bejegyzés: a rúznámcsékban szokásos szöveges indoklás hiányzik, és hászait sem sorolják fel, csupán első elemét megnevezve „Ilok stb.”-ként utalnak rá. A 356 154 akcsényi javadalom fő- és egyúttal első eleme eszerint a Duna magaspártján fekvő, s Bácskára rátekintő Újlak városa volt. Ha visszaidézzük Tinódi szavait, amikor „újlaki szancsák”-ról beszélt, akkor világossá válik, hogy egyes szerémi bégek az Újlaki család jól kiépített fészkeiben rendezkedtek be. Az összeg – némi emeléstől eltekintve – megegyezik a korábban említett Halil bég javadalmával, melyet Lippára helyezésekor neveztek meg (350 000). Halil útja a Szerémség után Pozsegára, azaz szandzsákunk nyugati szomszédjába vezetett.⁷¹ 1559 márciusában már elhalálozott pozsegai bégeként említették egy, az erdői palánkot ért támadással kapcsolatban.⁷²

1558 novemberében rendelkeztek a szerémi Bajrám bég 50 000 akcséra rúgó hiányának megszüntetéséről, s megint csak távolabbról, a prizreni (Prizren, Koszovó) szandzsákból tudták kipótolni járandóságát.⁷³ Bajrám ezúttal hosszabb ideig maradt, és igencsak mozgalmasan teltek napjai: ismét a szandzsákösszeírás terhe nehezedett rá, ráadásul őt bízták meg a zvorniki szandzsákban garázdálkodó haramiák ügyének kivizsgálásával, majd a morovityi (Marót vára) dizdár által elkövetett kádi-gyilkosság okozhatott neki fejfájást.⁷⁴

1560. december 22-én többszörös bégcseréről döntött a Porta: Szekszárd bégje Tur Ali ekkor érkezik Szerém élére, 280 000 akcsényi hásszal. A megüresedett Szekszárdba Ferhádót, Lippa addigi kormányzóját küldték. Szerém bégjét Bajrámot Vidinbe helyezték, végül a sort azzal zárták, hogy Vidin szandzsákbégjét Hüsrevet Lippára irányították.⁷⁵

Tur Ali korábban csakugyan szekszárdi bégeként szerepelt a budai szandzsák timár-defterében.⁷⁶ A budai szandzsák következő, 1562–1563-ban összeállított idzsmál defterében viszont már Tur Ali szerémi szandzsákbég 9315 akcsényi javadalmát részletezik, amely Csörög, Hartján, Duka, Alaka, Sikátor és Ecsér falvakból, illetve pusztákból állt. Dukához azt is hozzátették, hogy ez a bég csiftlikje (majorsága).⁷⁷ A budai szandzsákhoz kötődése érhető, első bégi kinevezéséig a budai azabok agája volt.⁷⁸ 1563 tavaszán fogságba esett, s Pállfy Tamás rabja volt.⁷⁹ Őszig szabadulhatott, feltehetően egy ekkoriban szokásos fogolycsere formájában, mivel 1563

⁶⁹ BOA MD 2. 242 (2154-es parancs).

⁷⁰ ÖStA Krafft 284. (812-es mikrofilm kép).

⁷¹ BOA KK 216. 18.

⁷² BOA MD 3. 52 (124-es parancs).

⁷³ BOA KK 216. 20.

⁷⁴ BOA MD 3. 160., 399., 445 (434, 1195, 1334-es parancsok).

⁷⁵ MD 4. 170 (1759–1762). A deftert ugyan a mühimme defterek közé sorolták a katalógusban, valójában a rüüs defterekre jellemző javadalmakkal kapcsolatos ügyeket, kinevezéseket tartalmaz.

⁷⁶ BOA TTd 329. 16., továbbá: MD 4. 2 (12-es parancs); MD 4. 60. (617-es parancs).

⁷⁷ TTd 345. 17; KÁLDY-NAGY 1985. passim.

⁷⁸ A bég részletes életrajzát lásd FÓTI 2023c. 25–34.

⁷⁹ Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHStA), Türkei I. Karton 17. Konv.2. [1563.III–IV].

októberében, mint székesfehérvári bégre utaltak rá.⁸⁰ Fia, Mehmed 1564-ben Palota váránál vitézkedett, amiért Tur Ali emelésre terjesztette fel. Az iratból az is kiténik, hogy javadalombirtoka, melyet most ziámetté alakítanak, a szerémi szandzsákban volt.⁸¹ A kegyes alapítványát rögzítő irat (*vakfname*) szerint a bég imahelyet létesített Ilokon.

1563. október 9-én ismét Bajrámot nevezik Szerém bégjének, és rendelkeznek arról, hogy házsait az idzsmállu hászok – a timár defterben rögzített bégi hászok – közül állítsák össze, de úgy, hogy Tur Ali bég fia és rokonai javadalmaihoz ne nyúljanak hozzá.⁸² Ismeretlen okból azonban kilenc nap múlva, ezt a döntést megváltoztatták és inkább Pozsegába helyezték. Október 18-án komolyabb bégcserét hajtott végre a Porta: Ahmedet, Esztergom kormányzóját a Szerémségbe helyezték,⁸³ helyére Haszánt, Pozsega addigi bégjét, a megüresedett Pozsegába pedig – mint említettük – előző bégünket, Bajrámot nevezték ki.

1564. július 8-án a már többször bizonyított Bajrám visszatért a Szerémségbe.⁸⁴ Bár a Portán elégedettek lehettek teljesítményével, hiszen ekkoriban a pozsegai szandzsák timár kiosztását sikeresen elvégezte,⁸⁵ alattvalói azonban 1565 júniusában panaszt nyújtottak be ellene: „[Parancs] a zvoniki szandzsákbégnek, a belgrádi és a szófiai kádinak: a szerémségi ráják nevében egy Pavle nevű zimmi az udvarba ment, és kérvényt adott be, amelyben Bajrám szendrői béggel kapcsolatban az alábbiakat tudatta. Amikor a nevezett korábban a szerémi szandzsákokot bírta, zsarnokoskodása miatt száz szerémségi falu népe szétfutott, a Belgrádban épített házainál pedig fizetség nélküli szolgálatra kényszerítette őket és állataikat. Erőszakoskodása vég nélküli.”⁸⁶

Bajrám többszöri, visszatérő kormányzása után érdemes kitérnünk a Szerémség életét meghatározó személyiség helyi örökségére. Bajrámnak Dimitrovcsa, az antik Syrmium városában számos háza, illetve egy fürdője (*hammam*) volt,⁸⁷ a város határában, Tusadincsi pusztán pedig csiflikje, melynek érdekessége, hogy láthatóan magyar szolgálóit telepítette ide (János Madzsar, Gáspár, Sándor, Gábor stb.).⁸⁸ Bajrám, aki a szomszédos Szendrő bégje is volt több alkalommal, a népes muszlim kaszabában, Dimitrovcsában rendezkedett be, s erre alapozva állítja McGowan, Djurdjev és mások, hogy a szandzsák központjának ez a város tekintendő.

Malkocsot egyetlen forrásban nevezik szerémi bégként, amikor 1565. július 9-én haderejével a budai beglerbég megsegítésére rendelték.⁸⁹ Korábban lippai bég volt, akit májusban Ohriba (Makedónia/Albánia) neveztek ki, az események azonban közbeszóltak: a hitetlenek

⁸⁰ BOA KK 218. 62.

⁸¹ KARÁCSON 1914. 51–52. Egy másik vitézkedése Szentmárton váránál apja oldalán, aki a felterjesztés idején már iszkenderijjei bég volt: uo. 59.

⁸² BOA KK 218. 56.

⁸³ BOA KK 218. 62. Ahmed későbbi tevékenységére: Morovity várának felújítása után őrség és új dizdár kinevezésével kapcsolatos levele 1564 februárjából. BOA KK 218. 114. December 9-én viszont már egykori szerémi bégként hivatkoznak rá egy javadalomügylet kivizsgálásánál. BOA MD 6. 221 (474-es sz. parancs).

⁸⁴ BOA 74. 85.

⁸⁵ DÁVID – FODOR 2009. 144., 181.

⁸⁶ DÁVID – FODOR 2009. 285.; BOA MD 6. 564 (1228-es parancs).

⁸⁷ MCGOWAN 1983. 273., 279., BOA TTD 571. 216 – „saját maga által lakott házai ... melyeket fia, Ahmed örökölt.”

⁸⁸ MCGOWAN 1983. 280. Egy későbbi összeírásban már minden szolgálja muszlim nevet visel, valószínűleg e szórvány magyarok térhettek át az iszlámra.

⁸⁹ DÁVID – FODOR 2009. 304.

Erdélyre támadtak, ezért meghagyták neki, hogy maradjon a temesvári beglerbég mellett.⁹⁰ Ha tekintetbe vesszük, hogy előző bégünket éppen májusban helyezték át a szendrői szandzsákba, akkor arra következtethetünk, hogy az Ohriba irányítást felülírták, és a megváltozott helyzetben Malkocs inkább Bajrám helyére került a Szerémségbe.

Bár a következő kinevezés nem áll rendelkezésünkre, amikor azonban Báli bég Pozsega első embere lett (1566. december 10.), feltüntették, hogy korábban Szerém élén állt.⁹¹ Kinevezéseinek láncolatán keresztül 1552-től követhetjük mozgását (Vidin–Pozsega–Zvornik–Szendrő–Vidin–Hercegovina–Szerém–Pozsega–Vidin), úgy, hogy közben többször is Malkocsoglunak nevezik. Így 1557-ben, amikor zvorniki posztjáról mondott le,⁹² 1563 novemberi keltezéssel pedig azt olvashatjuk egy rüusz defterben, hogy „Herszek livája Vidin szandzsákbégje Malkocsoglu Báli bégnek”⁹³ adatot. A Vidinhez kötődő Malkocsoglu klánhoz tartozása tehát egyértelműen bizonyítható.⁹⁴

Birtoktestét a következő állomáshelyéről, Pozsegából ismerjük, s az több érdekes elemet tartalmaz.⁹⁵ Megtartott néhány birtokot előző szandzsákjaiból, Szerémből és Szendrőből,⁹⁶ de egy „bárhon is birtokoljon szandzsákot, házsai közé számíttasson” típusú csiftliket is bírt a csirmeni szandzsák Hászkoj náhijéjában.⁹⁷ 516 540 akcsényi összjövödelme pedig arra utal, hogy egy, a pályája derekán már túljutott méltósága lehetett, aki még Temesvár 1552-es ostrománál szerzett érdemeket.⁹⁸

Báli az 1566-os szigetvári hadjárat előkészületeinél fontos feladatot kapott: a felvonulási útvonalon fekvő Valkóvárnál három szekér szélességű híd elkészítését, valamint élelmiszer felhalmozását parancsolták meg neki.⁹⁹ Talán az is felvethető, hogy Kara Báli mecsete Ilok egyik külső városnegyedében, melyről Evlija Cselebi tudósított, nem-e erről a bégről kapta a nevét?¹⁰⁰

1566. december 10-én az addig Ohri kormányzóságát irányító Mehmed béget nevezik ki a Szerémségbe.¹⁰¹ Ohri bégjeként vett részt a szigetvári hadjáratban, melynek során a dunai flottát bízták rá („...Ohri bégjeként a szigetvári hadjáraton a Dunán felvonuló hajók kapudánja Mehmed bég...”) *...Ohri beyi olub Sigetvar seferinde Tuna üzerinde mürrur eden gemilere kapudan*

⁹⁰ DÁVID – FODOR 2009. 264–265.

⁹¹ BOA MAD 563. 48.

⁹² BOA MD 2 199 (1811-es parancs).

⁹³ BOA KK 218. 82.

⁹⁴ Nenad Močanin szintén Malkocsoglunak nevezi (Bali-beg Malkočević). MOAČANIN 2014. 91.; MOAČANIN 1997. 45.; vö. továbbá DÁVID 2020. 11., 14., 16.

⁹⁵ BOA DFE RZd 25. 532–537.

⁹⁶ A szendrői birtokrész érdekessége, hogy ott három várat is javadalmának tekinthetett: Harám, Reszava és Kojlucs (Ključ) várait.

⁹⁷ A hászkoji birtok segít összekötni azzal a Báli nevű szendrői béggel akiről „azt hallani, hogy most is a hászkoji csiftliket tartózkodik” – szól egy parancs szövege 1559-ben. DÁVID – FODOR 2009. 44. A hászkoji birtok még az 1580-as években is fiai kezében volt.

⁹⁸ ÖStA Krafft (325-ös kép). Csirmeni birtokrészt már ekkor is felfedezhetünk házsai közt.

⁹⁹ BOA MD 5. 373., 543 (1488-as és 1640-es parancsok).

¹⁰⁰ DAĞLI – KAHRAMAN – DANKOFF 2003. 56 (a modern kiadás Karabelának mondja a mecsetet, ami téves olvasat). A Szerémség meghódításában részt vállaló névrokonait Kodzsa, illetve Kücsük Báli névvel illették. A Kara, szó szerint ‘fekete’ jelzőről megállapítható, hogy mindig tekintélyes bégeknek adták, talán arra utal, hogy nem egyszerűen külső tulajdonságra értékelték (Kara Hamza, Kara Ali, Kara Oszmán stb.).

¹⁰¹ BOA MAD 563. 51.

olan Mehmed beyin...)¹⁰² Szerémi kinevezése jutalom lehetett a helytállásáért. A defter szerint meglehetősen hosszan 3 éven át állt a szandzsák élén, Zvornikba való áthelyezéséig.¹⁰³ Utóbbi helyen ugyanúgy 252 495 akce ház-javadalmat állapítottak meg számára, mint amennyit szerémi munkába állásakor kapott, vagyis a három év meglehetősen eseménytelenül zajlott le a szandzsák életében, jövedelemgyarapítási lehetőség nélkül.

Az 1569. december 12-én érkezik Üszküpből, vagyis Skopje altartományból az új bég, Kászim, akinek személyében ismét egy érdekesebb, jelentékeny főtisztviselőt ismerhetünk meg.¹⁰⁴

Kászimról egy sor olyan forrás maradt fenn, amelyek arra utalnak, hogy a kormányzat különböző fontos pénz- és igazgatási ügyekben alkalmazta a bégét. Így 1568-ban dukagini (hegyvidéki régió Albánia északi részén) kinevezésében említik, hogy „korábban a vilájet összeírásában buzgólkodott és szolgált”, ezért hiányát az általa összeírt szandzsákok ifrázaiból (leválasztott részek, amik maradványként maradnak hátra) pótolják.¹⁰⁵ 1570 februárjában Kászim szerémi bég egy balkáni szandzsák, Prizren adóbehajtási kérdésében szerepelt. A rájuk vonakodtak ösröt (tized) fizetni, helyette filorit¹⁰⁶ akartak, de Kászimot utasították, hogy filori helyett tizedfizetőként rögzítse őket a szandzsák új defterében.¹⁰⁷ Ezek az információk azért lényegesek, mivel 1577-től egy Kászim nevű budai defterdár (mohácsi/szekcsői, majd szegedi bég) karrierjéről rendelkezünk adatokkal.¹⁰⁸

A szerémi Kászim bég kinevezéseinek láncolata csak 1574-ig követhető, így az 1577-es szekcsői béggel, defterdárral – forrás alapján – egyelőre nem tudjuk összekötni:¹⁰⁹ Szerém után Iszkenderijjébe (Shkodra, Albánia) került, ahonnan 1574 júniusában ismét Dukaginba helyezték át.¹¹⁰ Az albán szandzsákok jeles személyisége lehetett. A pénzügyi jártasságra utaló ügyek, az összeírásokban vállalt szerepe a későbbi defterdárral való azonosságát sugallják. Sudár Balázs a pécsi szandzsák elitjéhez tartozó defterdárról/bégről – aki 1579-ben számos házzal, szőlővel, kaszálóval, kerttel rendelkezett Pécsen – vetette fel,¹¹¹ hogy esetleg azonos lehet a szerémi Kászim béggel. Ő ugyanis a pécsi szandzsák 1570-ben elkészült idzsmál defterében egy két faluból álló, 20 000 akcsényi birtokelemet „csiftlik módjára” (*ber vech-i çiftlik*) birtokolt.¹¹² E kitétel arra utal, hogy ez a családi birtokközpont lehetett. Ugyancsak a pécsi livában birtokoltak ziametet fiai, Ibrahim és Mehmed.¹¹³ A mohácsi szandzsákban található csiftlikjéről, melyet a „bárhol birtokoljon szandzsákokat házai közé számíttassék”

¹⁰² ÖNB Mxt 571 (1143-as kép).

¹⁰³ BOA MAD 563. 47.

¹⁰⁴ BOA MAD 563. 51.; DFE RZd 28. 335: Üszküptöt egy ruméliai miralaj, Ali bég veszi át Kászimtól szerémségi kinevezése napján.

¹⁰⁵ BOA DFE RZd 27. 690–692.

¹⁰⁶ A balkáni vlahok speciális adója a filori adó (*resm-i flori*) volt, ez különböztette meg őket a harácsfizető (*haraçg-üzar*) rájáktól. FÓTI – SZ. SIMON 2023. i.m.

¹⁰⁷ BOA MD 9. 27 (74-es parancs).

¹⁰⁸ Kászim működésére Sz. SIMON Éva 2014. 176–178.; FÓTI 2023b. i.m.

¹⁰⁹ Előkészületben lévő tanulmányunkban ennek bizonyítását kísérjük meg: FÓTI – SZ. SIMON 2024.

¹¹⁰ BOA MAD 563. 216., 217. Dukagin 1570-es tahrir defterét defter emíniként Kászim szandzsákbég készítette el. PARLAK 2018. 3.

¹¹¹ SUDÁR – VARGA J. – VARGA 2019. 64., 129.

¹¹² BOA TTd 480. 4.

¹¹³ BOA TTd 480 5., 8.

kitétellel bírt, már 1568-ban említést tettek, amikor Kászim éppen dukagini bég volt, és fiának Ibrahimnak adta át e birtokelemet.¹¹⁴

1572. május 18-án bégcserét hajtottak végre Szerém és Iszkenderijje között.¹¹⁵ Kászim helyére Mehmed béget nevezték ki. Kászimnak korábban még megparancsolták, hogy a szerémi szpáhikkal Hercegovinába vonuljon, de az albánok lázadása miatt ezen változtatni kellett, és inkább Iszkenderijjébe irányították.¹¹⁶ A forrongó albán tartomány miatt Mehmedhez azt a parancsot intézték, hogy addig ne induljon útnak új állomáshelyére, amíg Kászim meg nem érkezik és át nem veszi a szandzsák védelmét.¹¹⁷ Mehmed így kinevezéséhez képest néhány hét csúszással kezdhetette meg szerémi működését. Birtokközpontja az agribozi szandzsákban (Évia/Euboea, olaszul Negroponte, Görögország), Mondoniça faluban volt,¹¹⁸ és jövedelme alapján megállapítható, hogy nem azonos a korábbi hasonló nevű béggel.

Mehmed útja Szegedre vezetett, helyére pedig 1573. július 6-án Mahmúdot nevezték ki, aki állítólag Iszkenderijjéből érkezett (a központi lista Iszkenderijje fejezetében viszont hiába kereshetünk, nem írták be Kászim és a fehérvári Ali bég közé – egy megfejtendő talány a történész számára). Hászának jövedelme – 390 261 akce – alapján biztosak lehetünk, hogy Báli pasa fia Mahmúdról van szó, hiszen korábban szegedi bégeként is ugyanennyit kapott.¹¹⁹ Bár egy évet kormányozhatott, nem hallunk róla forrásainkból. 1574. augusztus 9-én Fülel kormányzója lett,¹²⁰ helyére pedig egy Ferhád bég került.¹²¹ Utóbbi kezdő bégek számított, hiszen mindössze 200 000 akcsényi ház-birtokot állítottak össze számára. A Mahmúd házaiból felszabaduló részre pedig rögtön lecsapott a klisszai Ali bég (Szokollu Ali), akinek eddig hiánya (*noksan*) volt a neki járó javadalmakban, és előadta, hogy Ferhád bég hászai kiosztása után kihasználatlan maradvány keletkezett, amiből az ő tetemes hiánya – 100 000 akce – megszüntethető szerémi birtokokból.¹²² Közben még Ferhád is jól járt, 5 000 akce többletet – hamar volt kiosztható birtok – különösebb indok, vitézi hőstett nélkül hozzátettek házához. Ez a forrás nem nevezi meg előző állomáshelyét, így tévesen az 1573 decemberéig Pécsét (korábban Szekszárdon) regnáló Ferháddal való azonosságát tételeznénk fel, de szerencsénkre a központi lista Szerém fejezetében rávezették neve után korábbi tisztségét: „Pasa-livá¹²³ [csapatai] bal szárnyának miralaja” (*miralay-i sabik-i liva-i Paşa an canib-i yesar*). A szandzsákbéggé váláshoz vezető út egyik leggyakoribb formája, amikor a szandzsák katonai parancsnoka emelkedik kormányzói tisztségre.¹²⁴

¹¹⁴ BOA DFE RZd 27. 692.

¹¹⁵ BOA MAD 563. 51.; MAD 563. 216.; MD 19. 17 (47-es parancs): Mehmedet Iszkenderijjéből a Szerémségbe küldik.

¹¹⁶ BOA MD MD 19. 16 (46-os parancs).

¹¹⁷ BOA MD. 19. 22 (61-es parancs).

¹¹⁸ Személyére lásd részletesebben: FÓTI 2023b. i.m.

¹¹⁹ BOA MAD 563. 51., 50.

¹²⁰ BOA MAD 563. 53.

¹²¹ ÖNB Mxt 571 (1192-es kép).

¹²² ÖNB Mxt 571 (1192 és 1193-as képek). Komoly tervei voltak a szerémi birtokrésszel: 1575-ben már azt kérvényezte, hogy „csiflik módján” birtokolhassa, vagyis mindenkor szandzsákjától független ház-birtokának tekintsék a néhány szerémi falut, pusztát, illetve rétét. BOA DFE RZd 42. 807.

¹²³ A „pasa szandzsákja”, a budai vilájet központi szandzsákját, azaz Budát jelenti.

¹²⁴ Példákat hoz rá: DÁVID 2017. 64–65.

A központi listán 1576. június 11-én Haszán következik (Ferahád pedig Szekszárdra vezénylik¹²⁵), aki a Dnyeszter torkolatvidékéről, Akkermanból (ma Bilhorod-Dnistrovskyi) érkezett.¹²⁶ Előtte is egy Fekete-tenger menti szandzsákot kormányzott, az Isztambulhoz közelebb fekvő trákiái Vizét.¹²⁷ Egy időben igencsak távoli, 1562-es kinevezés felkeltette érdeklődésünket: ekkor Akkermanba neveztek ki egy Haszán nevű bégét Ardanucsból (Kelet-Anatólia),¹²⁸ akinek a fizetése 1 032-re végződött, akárcsak a szerémi bég esetében. A bégi hászok utolsó három számjegye igen hasznosnak bizonyul az azonos nevű személyek azonosításában, mint-hogy a jövedelememelések általában kerek összegek és nem változtatnak a végződésen. A két egyaránt akkermani Haszán azonossága így megállapítható.

1577. december 11-én a temesvári vilájetbe tartozó Csanádot Szerém bégiének, Pijálának utalták ki.¹²⁹ Szerencsés helyzetben vagyunk, hiszen a központi listán korábbi kinevezéseinek láncolata áll rendelkezésre, és fedi fel a bég korábbi pályáját: a budai kincstár defterdárjaként szolgált (1571. IV. 25-től), de nem kellett sokáig várnia első kormányzói posztjára sem, amikor is Ankarába¹³⁰ került (1571. X. 28-tól). Ezután Lippa (1572. I. 18.), majd „Csanád és Becse-Becskerek” bégje lett (1573. X. 11-től).¹³¹

Utódja a központi lista szerint 1578 januárjától Arslán, aki előtte Vidint kormányozta.¹³² Bár csak 340 000 akcséval vette át hivatalát, és hiánya is volt, az előző bégek hászainak különböző maradványaiból (*ifraz*) ezt kipótolták, s a 389 900 akcsés birtoktest már hosszabb ideje hivatalban lévő, jelentős bégre utal.¹³³ Egy 30 000 akcsés jövedelememelését – még vidini bégeként – a moldvai hadjáratban érdemelte ki.¹³⁴

Az Arslánt követő bégnél bajban lennénk, ha csak a központi listára hagyatkozhatnánk: ide ugyanis csak név nélkül annyit jegyeztek be, hogy 1579 decemberében „Delvine bégiének” (Delvinë, Albánia) utalták ki a szandzsákot.¹³⁵ A szerémi jövedelmeként megadott összeg (524 937) segítségével azonban megállapíthatjuk nevét: ugyanezen a listán, Delvine bégei között egy Mehmedet ezzel az összeggel találunk.¹³⁶ Szerencsére következő állomáshelyére, Szigetvárra szóló kinevezési okmánya is fennmaradt,¹³⁷ így már világos, hogy azt a Mehmedet tisztelhetjük személyében, akinek több, mint egy tucat kormányzói kinevezését lehet követni

¹²⁵ BOA KK 262. 22.

¹²⁶ BOA KK 262. 21.

¹²⁷ BOA MAD 563. 218.

¹²⁸ BOA MAD 563. 218.

¹²⁹ BOA A.RSKd 1461. 187.; a központi listán némi csúszással 1578. január 11-én rögzítették a kinevezést: BOA KK 262. 29.

¹³⁰ Ennél a kinevezésnél pasának nevezték, talán a híres flotta-parancsnok Pijále pasával tévesztették össze.

¹³¹ BOA MAD 563. 57., 70., 61., 62.

¹³² BOA KK 262. 21 és A.RSKd 1461. 187 (a két forrás itt sem ugyanazt a dátumot adja meg kinevezéseként, utóbbi szerint már előző év decemberében neki utalták a szandzsákot).

¹³³ Hászai alapján legalább arra a következtetésre juthatunk, hogy ez a bég valószínűleg nem azonos a híres Szári Ali szigetvári bég fiával, Arslánnal, aki apjával a kaukázusi harcokban vett részt, és bő egy évtizeddel később, prizreni, majd koppányi bégeként is csak 223 000, illetve 265 000 akcsés fizetiséget élvezett. FÓTI 2024. i.m.

¹³⁴ BOA A. RSKd 1461. 302.

¹³⁵ BOA KK 262. 21.

¹³⁶ BOA KK 262. 5.

¹³⁷ ÖNB Mxt 597 (342-es és 343-as képek).

különböző hódoltsági szandzsákok élén.¹³⁸ A második budai pasa, Kücsük Báli Mehmed nevű fiával azonos, vagyis testvére az előbbieken említett Mahmúd bégnek és nagybátyja az alább következő Zülfikárnak.¹³⁹ Minthogy ők is a Jahja-klánhoz tartoznak, megállapíthatjuk, hogy Jahja pasa leszármazottai évtizedeken keresztül uralták az őseik által elfoglalt Szerémséget.

Mehmed Szigetvári kinevezéséből tudjuk, hogy 1581. február 28-án jöhetett új bég a Szerémségbe, akit a központi lista Csanád fejezetében találtunk meg. A szokatlanul bőbeszédű kinevezésben arról adnak hírt, hogy a korábbi Köszvendili bég, javadalma megtartásával Szerémbe került, onnan pedig „ismét” Csanádra (tehát itt már egy második csanádi kormányzását említik) 1582. június 12-én.¹⁴⁰ Előző bégünk Szigetvárra távozása és e dátum közötti rést tölti ki a Hüszejn névre hallgató méltóság.¹⁴¹

Fennmaradt tőle egy 1584 januári felterjesztés is szerémi bégeként,¹⁴² ami azt jelenti, hogy másodjára is Szerém kormányzójának mondhatta magát. Sajnálatos módon egészen 1586-ig forrásaink hallgatnak a kormányzó személyéről. 1585 nyarán Szerém bégjét utasították, hogy haladéktalanul menjen Temesvárra, ahol a palánkon belüli házak egy része leégett és legyen a beglerbég segítségére.¹⁴³ Talán Hüszejn lehetett a parancs címzettje, csanádi tapasztalatai és helyismerete miatt. Biztosan azt tudjuk, hogy 1586. május 9-től július 27-ig Pozsegát Hüszejn irányította,¹⁴⁴ akinek előző állomáshelyeként Szerémet adták meg.

1587 januárjában egy szerémi Mahmúd bég levelét iktatták a Portán,¹⁴⁵ tehát előző évben valamikor számolnunk kell egy ilyen nevű bég kormányzásával. Személyét nem tudjuk azonosítani, egyik lehetőségünk az lenne, hogy Pozsega és Szerém között bégcseré volt, előbbi helyen ugyanis éppen egy Mahmúd működött 1586. május 9-ig (Hüszejn pasa fia Mahmúd, a szafavida Perzsia elleni háborúk hőse¹⁴⁶).

Az 1586-os év történéseinél maradvá ki kell térni arra, hogy említenek egy korábbi szerémi béget, Mehmedet, aki egy haramiát nem vont felelősségre kormányzósága idején. A bégek táblázatába nem vettem fel, hiszen nem tudhatjuk mikorra értendő kormányzása. Talán nem azonos egyik korábbi Mehmeddel sem, mivel a forrás elárulja, hogy budai csavusi tisztségből emelkedett a szandzsák élére.¹⁴⁷

A központi lista Szerém fejezetében a következő bég a Kasztamonuból érkező Veli, 1586. november 2-től,¹⁴⁸ sajnálatos módon ő az utolsó, akivel a forrás Szerém fejezete zárul.

Egy bizonyos Haszán bég Zacsesznába, vagyis a Csaszma folyón túli szlávóniai terület kormányzójává történő kinevezésekor kérvényezte házainak összeállítását 1589 februárjában.¹⁴⁹

¹³⁸ DÁVID 2020. 20–21.

¹³⁹ Ennek a meglehetősen bonyolult levezetésére itt nincs lehetőség, ezért külön tanulmányban fogjuk bemutatni.

¹⁴⁰ BOA KK 262. 29.

¹⁴¹ Felterjesztései bizonyítják működését: BOA MAD 15283. 220 és 223.

¹⁴² BOA A.RSKd 1464. 50.

¹⁴³ BOA MD 58. 179 (470-es parancs).

¹⁴⁴ BOA KK 262. 35. és 34 (a klisszai bégek fejezetébe rejtették el Hüszejn pozsegai bég júliusi leváltását).

¹⁴⁵ BOA RSKd 1466. 4. – itt egy szilisztrei záim ügyében intézkedett. Előre kell bocsátanunk, hogy később újra előfordul egy Mahmúd nevű bég, akit a Szerémségből éppen Szilisztrébe neveztek ki.

¹⁴⁶ BOA RZd 78. 982–985.

¹⁴⁷ BOA MD 61. 42 (112-es parancs).

¹⁴⁸ BOA KK 262. 21.

¹⁴⁹ BOA DFE RZd 111.A. 88–89.

Az iratból az is kiderül, hogy ezt megelőzően Szerém első emberének nevezhette magát. Birtoktestéből származó jövedelme alapján viszont kizárhatjuk, hogy a korábbi Haszánnal azonos lenne. Gyakorta az ilyen kinevezési iratok igencsak bőbeszédűek a javadalomba beszámítandó emelések indoklásánál, s leírnak olyan vitézi tetteket, melyek adalékok az érintett bég életrajzának felvázolásához. Haszán esetében azonban igen szokatlan a tezkere fogalmazása: két érdeméért kapott jelentősnek mondható, 20 000 akcsés emelést, amit rögtön figyelembe is vettek zacsesznei házsai kiszámításánál, de sem a felterjesztő főméltóság neve, sem a vitézi tett nincs nevesítve („a szandzsák őrizetében, valamint a katonaság és a rájuk igazgatásában törekvő”, illetve „hasznos embereket gyűjtve maga köré a szultáni érdekek szolgálatában törekvő és igyekvő”). Gyanítható, hogy befolyásos rokonai szál, vagy kapcsolatok juttatták e fizetéskiegészítésekhez, a kiutalt zacsesznei birtoktesttel azonban így sem járt jól: alig a felét kapta meg a kiszámított javadalomnak.

1589 nyaratól Iszhák bég felterjesztéseivel találkozunk.¹⁵⁰ Személye jól ismert több hódolt-sági szandzsákból (Gyula, Szeged, Fehérvár), s a következő évben már székesfehérvári bégeként utasítják vára árkaiknak rendbetételére.¹⁵¹

1589. szeptember 16-tól új béget neveztek ki a Szerémségbe, Zülfikárt, aki Aladzsa Hiszár-ból (Krusevác, Szerbia) érkezett,¹⁵² s első dolga volt, hogy a perzsa és más hadjáratok során szerzett számos jövedelememelését (*terakki*) beszámíttassa új javadalomba, ami így igen szépnek mondható 389 900 akcséra rúgott.¹⁵³ Leváltását is napra pontosan meg tudjuk mondani, 1591. szeptember 16-án Nógrád élére nevezték ki.¹⁵⁴ Látszólag minden rendben van Zülfikár körül, azonban a szilisztrei szandzsákba 1590. január 3-án egy olyan Mahmúd béget helyeztek át, akinek előző hivatali posztja Szerém volt.¹⁵⁵ Ebből következik, hogy Mahmúd rövidebb időre megszakíthatta Zülfikár működését.

Utóbbi identitásáról semmit sem árulnak el a defterek, azonban a név viszonylagos ritkasága miatt érdemes felvetnünk egy karrierlehetőséget. Mint említettük, 1573-ban Báli pasa egyik fia, Mahmúd volt szandzsáknak bégje. Még 1564-ben, amikor szegedi bég volt, Zülfikár nevű fiának kért kezdő javadalmat.¹⁵⁶ 1580-ban Zülfikár már egy közepes ziamet birtokosa a szendrői szandzsákban.¹⁵⁷ Apjának Mahmúdnak – aki ekkor füleki bég volt – a szendrői szandzsák lefesei náhijéjában van egy „bárhon birtokoljon szandzsákokat...” típusú csiflikje, amiről lemond Zülfikár javára. A birtok gyarapodásánál fontosabb, hogy az irat felsorolja a bégfi hóstetteit (füleki, pozsegai, szigetvári, babócsai vitézsegek), amik kétségtelenné teszik, hogy a végvidék egyik elszántan küzdő, jelentős karrier előtt álló vitézéről van szó. Ezt követően néhány évre nyomát

¹⁵⁰ BOA KK 252. 17.; A.RSKd 1471. 9., 13. Egy, a Portán megkésve tárgyalt felterjesztése 1590 január második feléből: BOA DFE RZd 143. 278.

¹⁵¹ FÓTI 2023a.; FÓTI 2023b.

¹⁵² BOA DFE RZd 100. 531–532 (Aladzsa hiszári házsainak listája, melyek 325 298 akcsét tettek ki). Kinevezése Szerémben: DFE RZd 107. 325.

¹⁵³ BOA DFE RZd 107. 323–325.

¹⁵⁴ BOA A. RSKd 1473. 142.; 1590 január: BOA DFE RZd 159. 107.; 1590 októberre: DFE RZd 168. 203. Nógrád után Zvornikba kerül (1593.VII.5–): BOA KK 253. 183.

¹⁵⁵ BOA DFE RZd 2142. 19. A rúznámce digitális másolatának beszerzését Katkó Gáspár isztambuli levéltári delegátnak köszönhetem. Mahmúd szilisztrei bégre (téves szerémi ház-jövedelem megadásával) lásd, TOKER 2015. 43., 61., 64–65.

¹⁵⁶ BOA KK 74. 1.

¹⁵⁷ ÖNB Mxt 597 (433-as kép).

veszítjük, majd felbukkan az Aladzsa hiszári, nógrádi, szerémi, majd zborniki bég. Az egyedi név miatt felvethető, hogy Mahmúd fia Zülfikár emelkedett szandzsákbéggé. A 17. században folytatódik története, ennek bemutatása meghaladja tanulmányunk kereteit.¹⁵⁸

Azon a napon, amikor Zülfikár a Szerémségből Nógrádba került, döntöttek a megüresedett szerémi posztról is, csakhogy a kiválasztott személye vonatkozásában komolyabb fennakadás támadt a kinevezések rendszerében: Mehmed nógrádi béget előbb Gyulára,¹⁵⁹ majd néhány nappal később Aladzsa Hiszára próbálták sikertelenül kinevezni, végül Szerémbe került.¹⁶⁰ Nem teljesen világos számomra, mi állhat a kinevezéseknél ilyen esetekben előforduló „sikertelen lett/meghiúsult” (*müyesser olmayub*) szóhasználat mögött. A rúznámcese defter pedig, melybe frissen összeállított szerémi birtokát rögzítették, korábbi posztjaként Vidint jelölte meg. Közepesnek mondható 425 675 akcsényi birtok járt neki, amiből valamivel kevesebbet, 389 900 akcsényit kapott ténylegesen meg,¹⁶¹ de ennél sokkal relevánsabb a történész számára, hogy a megadott összeg egyezik az oszmán főhivatalnok, Ajn Ali adatával.¹⁶² Mehmed rögtön élt új pozíciójával, hogy fia, Musztafa ziámet-birtokát gyarapíthassa.¹⁶³ Szerencsés módon leváltását is bejegyezték: 1593. április 1-én új szandzsákja megint Nógrád lesz, azaz korábbi állomáshelyére irányították vissza.¹⁶⁴ Amikor 1594-ben Nógrádot ostromolják a keresztények, bégeje, Karaferjeli Mehmed átadja a vár kulcsait Pállfynak, amiért Szinán pasa kivégeztette.¹⁶⁵

1593. április 1-én a Porta ismét bégcserét hajtott végre Nógrád és Szerém között: Ali váltotta le Karaferjeli Mehmedet,¹⁶⁶ akiről hász-birtokai hiányában nem lehet biztosan megállapítani, hogy a kor számos hasonló névű bégeje közül kivel lehetne azonosítani. Alajbégiét a sziszeki csatában (1593 június) való helytállásért terjesztette fel jövedelememelésre, vagyis a szerémi szandzsák hadereje jelen volt a jeles ütközetben.¹⁶⁷ Ijání török történétíró Füleik év végi ostrománál hívja annak bégiét Alinak, aki szerinte Szinán pasa rokona volt és a várból elmenekült. Ez az információ részben téves volt (lásd alább Júszufnál), de lehetséges, hogy csak annyiban tévedett a történétíró, hogy Alit nógrádi múltja miatt gondolta Füleik urának,¹⁶⁸ valójában szerémi bégeként vett részt a harcokban.

¹⁵⁸ FÓTI 2025.

¹⁵⁹ BOA A.RSKd 1473. 139.

¹⁶⁰ BOA A.RSKd 1473. 142.

¹⁶¹ BOA DFE RZd 143. 239–240.

¹⁶² Ajn Ali művében felsorolja az egyes tartományokban a bégeket illető hász-birtokok jövedelmét. A mű kritikai feldolgozása még várat magára. Ayn Ali: *Risale-i Kavânîn-i Âl-i Osmân Der Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Dîvân*. 16. A Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi kézirata letölthető: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/1954> (a letöltés ideje: 2022. november 25.); DÁVID – DOUGLAS 2019. 123–128.

¹⁶³ BOA DFE RZd 143. 269. Egyéb felterjesztései szerémi kormányzása alatt: DFE RZd 143. 338.; DFE RZd 168. 198.; DFE RZd 234. 275.

¹⁶⁴ BOA KK 253. 79.

¹⁶⁵ ISTVÁNFFY 2009. 148: *Fekete Mehemet (Thesszáliának Feris városából való, s arraképest Karaferjének nevezetvén) vala bég benne...* (Valójában nem a bég fekete „kara”, hanem Karaferje városából (ma Veroia, Görögország) származott. Uo., 150: *Szinán (minekutána Karaferi Mehemetet, ki az mieinknek Nógrádot feladta vala, azon bársonyruhában, melyekben öltözve vala, házának ablakára felakasztata)*. A bégre és a nógrádi ostromra: KÁTIB ÇELEBÎ 1870. I. 21–22. (előző bégünk Zülfikár bég is a közelben van: ekkor Vácot őrizte más bégekkel).

¹⁶⁶ BOA KK 253. 79. Ali működésére vonatkozó felterjesztések 1594 februári dátummal: DFE RZd 168. 198.; KK 344. 27.

¹⁶⁷ BOA MAD 15567. 323.

¹⁶⁸ CÄFER İYÂNÎ 2001. 56.

Egy, a Portára küldött leveléből hallunk először Júsuf bégről, 1594 tavaszán,¹⁶⁹ aki azonos azzal a füleki kormányzóval, aki 1593 júniusától irányította a felsőmagyarországi szandzsákokot.¹⁷⁰ Amint az elmondottakból kitűnik, a küzdelmeknek kitett peremvidék és a belső, biztonságosnak tekinthető Szerém közötti bégcserét ekkor előszeretettel alkalmazta a Porta. A törökök számára gyászos kimenetelű füleki eseményekben azonban Júsuf igencsak leszerelt,¹⁷¹ valamikor ezt követően helyezhették át Szerémbe. A bég ott lehetett Hatvan 1594-es – Nógrádot követő – ostrománál is, minthogy azt jelentette a Portára (szerémi bégeként), hogy szeraszkerének, Musztafának a fia ekkor vértanúhalált halt.¹⁷² Ijáni Győr elfoglalásánál emlékezik meg a „szerémi Hádím Júsuf bég”-ről, aki az ostrom során életét veszíti (valamikor 1594 nyarán).¹⁷³

Következő bégünk Kalender, aki 1593 októberétől, Veszprém ismételt török kézre kerülésétől annak bégeje volt. Ezt követően halálhírért keltették: „egyes adatok szerint a következő évben – 1594 tavaszán – Veszprém vára alatt vitézi párbaj zajlott le: Szinnyei Sándor, Nádasdy Ferenc főkapitány egyik kapitánya lóhátról, nyíllal vívott viadalban lőtte keresztül a veszprémi szandzsákbéget.”¹⁷⁴ A bég azonban nagyon is eleven, sőt ott lehetett Győr meghódításánál hiszen felterjesztéseiben katonáit a vár elfoglalásánál (1594 július végétől szeptember 29-ig tart az ostrom) tanúsított vitézségért javasolja jóvedelememelésre.¹⁷⁵ Győrnél egyúttal megtorolhatta a keresztények év eleji Veszprém elleni sikertelen akcióját. A győri harcok egyik hőse a szerémi miralaj, Bajezid volt.¹⁷⁶ Egy másik illusztris résztvevőjét leplezik le Győr ostromának Kalender felterjesztései: a szekszárdi Mehmed bég fia, Haszán szintén szandzsákhöz kötődött, a dimitrovcsai náhijében bírt ziámetet.¹⁷⁷ Kalender távozásáról nincs információnk, de 1595-ben már egy görögországi szandzsák élén bukkan fel ilyen nevű bég.

Esztergom 1595–96-os ostrománál Bojali Hüszejn szerémi alajbég van jelen – nyilván a bég is, csak nem nevezik meg – a vár feladásának feltételeiről tárgyal.¹⁷⁸ 1596 májusából egyetlen kósza felterjesztésből ismerjük az ekkoriban regnáló szerémi bég, Musztafa nevét.¹⁷⁹

A század hátrélvő időszakára egy kinevezés szolgál információval: 1598. január 11-én a Porta egy csavust, Mehmedet emelte szandzsákbégi pozícióra, rögtön gondoskodva a megüresedett tisztség betöltéséről is: a kinevezés alá beírták, hogy a „szandzsákba lépett” helyére nem

¹⁶⁹ BOA KK 344. 57.

¹⁷⁰ BOA KK 253. 168. Korábbi szegedi működésére: Fóti 2023b. i.m.

¹⁷¹ Fülek várát a keresztények 1593 végén visszafoglalták. TÓTH 1999 53–73. Különösen: 62.; Kjátib Cselebi 1594-ben, a már említett Nógrád elleni támadásnál beszél a Fülekről letett Hádím (herélt) Júsuf bégről. KARÁCSON 1916. 213. Istvánffy Usreffnek nevezi Júsufot és azt állítja, hogy a maga dolgai miatt nem tartózkodott a várban. ISTVÁNFY 2009. 140.

¹⁷² MAD 15567. 322. Hatvan ostromával július elején hagyott fel a kassai főkapitány Mátyás főherceg parancsára, Szinán nagyvezír hada közeledésének hírére. TÓTH 2000. 152.

¹⁷³ CÁFER IYÂNÍ 2001. 96.

¹⁷⁴ VERESS D. 1998. 48. A párbajra vonatkozó forrás hitelességére vonatkozóan komoly aggályok merültek fel: DÁVID 1992. 35–36., különösen: 42. lábjegyzet.

¹⁷⁵ BOA KK 344. 68., 76.; BOA DFE RZd 168. 198.

¹⁷⁶ BOA MAD 15567. 326. A végek régi harcosa lehetett: a szigetvári hadjáratnál szerzett jóvedelememelését 1568-ban számították bele ziámetjébe, őt magát pedig már ekkor is Bajezid, szerémi miralajnak nevezték. 1596-ban halt meg. BOA KK 344. 72., 74m.

¹⁷⁷ BOA MAD 15567. 300.

¹⁷⁸ PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ 1981. I. 170.

¹⁷⁹ BOA A.RSKd 1474. 99.

mást, mint fiát, Pír Ahmedet választották ki csausnak.¹⁸⁰ Mehmedet augusztusban már Zvornik-ba helyezik át.¹⁸¹

Összegzőképpen elmondható, hogy az állandó harcoknak kitett határvidékhez képest Szerém egy nyugalmas, belső szandzsák volt, mely ideális háttérrel biztosított a harcokban megfáradt hódoltsági bégek számára. Míg északi szomszédja, Szeged, a császári végvárak adóztatási kísérleteinek terhét viselte, a Szerémséget már nem érték hasonló támadások.¹⁸² Istvánffy arról tudósít, hogy a pápai beglerbég Idrisz a Szerémségben lakott.¹⁸³ Iszhák bég – akinek helyi működését 1589-ben csak néhány hónapra tudtuk kimutatni –, egy III. Murád idején keletkezett defterben Újlak lakosai között szerepelt, Musztafa csavus dzsámijának negyedében, valamint szőlők tulajdonosaként is számon tartották.¹⁸⁴ 1584-ben a grúz hadjáratban szerzett érdemeiért Mehmed vidini bég kapott az iloki náhijében egy hász-részt, amit a „bárhon birtokoljon is szandzsákot hászaihoz számíttassék” kitételrel bírt.¹⁸⁵ 1593-ban Ali szekszárdi miralajról jegyezték fel, hogy a szerémi záimok közé tartozik és ténylegesen a szerémi szandzsákban lakik.¹⁸⁶ Halil bég egyik fia, Musztafa bég nevét Ilokon egy városnegyed viseli (*mahalle-i mescid-i Mustafa bey el-za'im*).¹⁸⁷ Egy másik bégfi, Tur Ali fia Mehmed szintén az iloki náhijében záim-birtokos.¹⁸⁸ A szandzsák legjelentősebb muszlim központjában Dimitrovcsában Veli bégnek volt dzsámija és kegyes alapítványa (*vakf*), sajnálatos módon homályban marad, hogy miképpen kötődhetett személye a Szerémséghez. Dimitrovcsa város határában egy rét birtokosa volt a „nyugdijazott” (*mütekaid*) Iszkender bég.¹⁸⁹ Bajram bég fia Hizir ugyanitt rétet, Grigorovcsában és Nagy Gyeloszon pedig földeket bírt, ugyanakkor – az említett bégfiakhoz hasonlóan – Ilokon lakott.¹⁹⁰ Grigorovcsában rajta kívül még egy illusztris személy, Haszán pasa fia Hizir csiftlik-

¹⁸⁰ BOA KK 254. 42.; DÁVID 2017. 61.

¹⁸¹ BOA KK 255. 149. Ennek ellenére még következő év első felében is találkozunk egy szerémi bégeként írt felterjesztésével: BOA DFE RZd 309. 473.

¹⁸² A szerémi, valkói birtokaikat – a bácskaiakkal ellenben – fokozatosan feladták elmenekült tulajdonosaik, mint azt Molnár Antal szemléletesen mutatta ki, a Dudás Gyula által publikált 17. századi nádori birtokadományok követeésével: „Jó példa erre a Bácska esete: Bács-Bodrog vármegye monográfusa az 1535 és 1682 közötti időszakból 58 adományt gyűjtött össze, amelyek legnagyobb része a 17. század két középső évtizedéből származik, az új tulajdonosok pedig leginkább a nógrádi várak tisztjei voltak. Hasonló birtokadományokat a 17. századból a hódolt Szlavónia területére hiába kerestünk. A 16. századi nemesi társadalomban még élt a két folyó közének emlékezete. Pozsega elfoglalása után félszázadon keresztül kértek birtokadományt vagy a régi tulajdon megerősítését Pozsega, Valkó és Szerém megyei birtokokra. Ugyanakkor jelzésértékű, hogy a másfélutcat oklevélből csak kettő vonatkozik a Szerémségre, és Pozsegára is kétszer annyi, mint a tőle keletre fekvő Valkóra. 1583-ban ez a három megye eltűnik a királyi adománylevelekből, és többé fel sem bukkán a török kiűzéséig.” MOLNÁR 2018. 250.

¹⁸³ *Dalmata Hidrizes is, kit Pápa várában, midőn elsőbben az beglerbegtől megvétetett vala, béggé tétetnek lenni mondanék megölteték, holott ebben az időben tiszt nélkül lévén, a Szerémségbe lakott volna.* ISTVÁNFY 2009. 285. 1597. november 2–9. közötti Vác-verőcei csatározások leírásánál.

¹⁸⁴ BOA TTD 673. 11.

¹⁸⁵ ÖNB Mxt 559. 150.

¹⁸⁶ BOA MAD 15957. 1119.

¹⁸⁷ BOA TTD 571. 18. – a negyed első számú polgára éppen a nevezett Musztafa bég 1581-ben; BOA TTD 673. 10.

¹⁸⁸ ÖNB Mxt 571 (1320-as kép). FÓTI 2023c. 27, 29, 31.

¹⁸⁹ BOA TTD 571. 217. Ugyancsak Dimitrovcsában a vár elhagyott földjét bírja Iszkender, akit itt korábbi zvorniki bégek neveznek.

¹⁹⁰ MCGOWAN 1983. 90., 101., 277.

jét fedezhetjük fel.¹⁹¹ Sehszüvár pakráci mírlivá a kupiniki náhijében bírt majorsággal,¹⁹² amit két évtized múltán már Ahmed szendrői szandzsákbég birtokolt.¹⁹³ A bégek/bégfiak jelentékeny szerémi jelenléte figyelmet érdemel, a Vízköz gazdagságára és biztonságos voltára mutat rá. Számukra éppúgy bázisul szolgálhatott hódoltsági tevékenységükhöz, mint a török hadsereg számára: köztudott, hogy a szénában gazdag területen telettették a törökök lovaikat a hadjáratok idején.¹⁹⁴ Hozzáfűzhetjük: a takarmányt szállító „szerémi kocsi” (*Sirem arabasi*) később fogalommal vált és birodalomszerte elterjedt mértékként hivatkoznak rá a 17. században.¹⁹⁵

Függelék: A szerémi szandzsák bégjei a 16. században

1541–1546 között „Szerém szigete” (<i>Cezire-i Sirem</i>) a budai pasák hász-birtoka, de a szendrői szandzsákhoz tartozik				
Ahmed		1549. VI.	HHStA, Türkei I. Karton 8. Konv. I. 1549. 117	270 000
Jahja	Pozsega	1550. II. 11.–1550. IV. 30.	A.RSKd 1452. 35 KK 209. 36	314 000
Ahmed, Ajász pasa fia	Vize	1550. IV. 30.–1551 vége?	A.RSKd 1452. 35	270 000
Bajrám	Kösztendil?	1552. I.–1553. I. 18.	K 888. 5a	
Ahmed, Cserkesz Behrám fia	Dzsesszán	1553. I. 18.–	DFE RZd 11. 595	
Halil	Esztergom	–1554. XI. 11.	MD 1. 174 A.RSKd 1453. 44	350 000 ¹⁹⁶
Mehmed, Murád bég fia	Koppány	1554. XI. 11.–	A.RSKd 1453. 44	200 711 ¹⁹⁷
Júnusz, Lütfi Pasa testvére	Üszküp	1555 vége–1557. I. 9.	MD 2. 209 (1895)	
Debeli Musztafa	Szeged	1557. I. 9.–1557. X.	MD 2. 209 (1897)	
Halil (másodszer)	Temesvár	1557. X.–	Krafft 284. (812-es kép)	356 154
Bajrám (másodszer)	Pozsega	1558. XI.–1560. XII. 22.	KK 216. 20	

¹⁹¹ MCGOWAN 1983. 90.

¹⁹² MCGOWAN 1983. 283.

¹⁹³ BOA TTd 673. 179.

¹⁹⁴ *Zeged fele <az> és Bach fele ment ala, Zeremség fele, Mert it Nem teilehet, az veghbeli Törököknek kewes szenaiok vagyon...* E. ABAFFY – J. FODOR – SINKOVICS (szerk.) 1991. 126.

¹⁹⁵ KARÁCSON 1914. passim.

¹⁹⁶ Következő állomáshelyén Lippán kiutalt hászainak összege.

¹⁹⁷ Koppányi utódjának ennyi hászt utalnak át Mehmedtől. ÖStA Krafft 284 (505-ös kép).

Tur Ali	Szekszárd	1560. XII. 22.– 1563. X. 9.	MD 4. 170 (1762)	280 000
Bajrám (harmadszor)		1563. X. 9.–1563. X. 18.	KK 218. 56 KK 218. 62.	
Ahmed	Esztergom	1563. X. 18.–	KK 218. 62	
Bajrám (negyedszer)	Pozsega	1564.VII. 8.–1565. V. 10.	KK 74. 85 Ali Emiri 292	„pozsegai házaival”
Malkocs	Lippa/Ohri	1565. július 9-i említés	MD 6. 624 (1375)	
Malkocsoglu Báli	Hercegovina?	–1566. XII. 10.	MAD 563. 48.	560 000 516 504 (b) ¹⁹⁸
Mehmed	Ohri	1566. XII. 10.– 1569. XII. 12.	MAD 563. 51.	252 495
Kászim	Üszküp	1569. XII. 12.– 1572. V. 18.	MAD 563. 51.	305 000 ¹⁹⁹
Mehmed	Iszkenderijje	1572. V. 18.–1573. VII. 6.	MAD 563. 51.	450 000 490 000 (b)
Mahmúd	Iszkenderijje	1573.VII. 6.–1574. VIII. 9.	MAD 563. 51.	390 261
Ferhád	budai míralaj	1574. VIII. 9.–1576. V. 26.	MAD 563. 51 Mxt 571 (1192-es kép)	205 000
Haszán	Akkerman	1576. VI. 11.–	KK 262. 21	391 032
Pijále		–1577. XII. 11. a másik forrásban: –1578. I. 11.	A. RSKd 1461. 187 KK 262. 29	271 423 ²⁰⁰
Arszlán	Vidin	1577. XII. 11 – a másik forrásban: 1578. I. 11. –	A.RSKd 1461. 187 KK 262. 21	340 000 370 000 (b) 389 900 (b)
Mehmed	Delvine	1579. XII. 16.– 1581. II. 28.	KK 262. 21 Mxt 597 (342–343-as képek)	524 937 524 937 (b)
Hüszejn	Kösztentil	1581. II. 28.–1582. VI. 12.	KK 262. 29.	440 300
?		1582.VI. 12.–		

¹⁹⁸ Következő állomáshelyén Pozsegában bírt adatok. A hászoknál alkalmazott rövidítések: b = a berátjában szereplő adat, mely itt hiánya miatt kevesebb mint amennyi járna neki. Bvt = *ber vech-i* tekml. Az elvileg neki járó teljes összeg.

¹⁹⁹ BOA A.DFE 46. 6–7. – A timár defter érdekessége, hogy december 13-án osztották ki a javadalombirtokokat, azaz egy nappal Kászim hivatalos kinevezése után bevezették a nevét és lezárták a deftert. Dukagini hászai: BOA DFE RZd 27. 690–692.

²⁰⁰ Következő állomáshelyén adják meg, azzal hogy Szerémben is ugyanennyit kapott (bedeliyle). BOA KK 262. 29.

Hüszejn (másodsor)		?–1586. V. 9.	A.RSKd 1464. 50 (felterjesztés) KK 262. 35	
Mahmúd?	Pozsega?	1586 második fele?–	A.RSKd 1466. 4	
Veli	Kasztamonu	1586. XI. 2.–	KK 262. 21	
Haszán		–1589. II. 3.	DFE RZd 111.A. 88	311 269
Iszhak		1589 nyarán felterjesztései	KK252. 17 A.RSKd 1471. 9, 13	
Zülfikár	Aladzsa Hiszár	1589. IX. 16.–	DFE RZd 107. 325	325 298 ²⁰¹ 389 900
Mahmúd		–1590. I. 3.	DFE RZd 2142. 19	386 299
Zülfikár		–1591. IX. 16.	A.RSKd 1473. 142	389 900
Karaferjeli Mehmed	Nógrád/ Aladzsa Hiszár (a tezkerében Vidin)	1591. IX. 16.– 1593. IV. 1.	DFE RZd 143. 239 A.RSKd 1473. 142 KK 253. 79	389 900 425 675 (bvt)
Ali	Nógrád	1593. IV. 1.–	KK 253. 79	
Júszuf	Fülek	1594 első fele	KK 344. 57 MAD 15567. 322	340 000 ²⁰²
Kalender	Veszprém	1594 második fele–1595 eleje?	KK 344. 76	
Musztafa		1596 májusa előtt	A.RSKd 1474. 99	
Mehmed	csaus	1598.I. 19.–1598. VIII. 5.	KK 254. 42 KK 255. 145	

IRODALOMJEGYZÉK

CÂFER İYÂNÎ (2001): *Tevârîh-i Cedid-i Vilayet-i Üngürüs (Osmanlı–Macar Mücadelesi Tarihi, 1585–1595)*. Haz. Mehmet Kirişcioğlu. İstanbul.

DAĞLI, YÜCEL – KAHRAMAN, SEYİT ALI – DANKOFF, ROBERT (HÁZ.) (2003): *Evlîyâ Çelebi b. Dervîş Mehmed Zillî. Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi. VII. Kitap. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini*. İstanbul.

DÁVID GÉZA – DOUGLAS, A. HOWARD (2019): Főhivatalnok a bürokrácia útvesztőiben. Ajn Ali jövedelmeinek alakulása 1593 és 1611 között. *Keletkutatás* ősz 123–128.

DÁVID GÉZA – FODOR PÁL (2005): „Az ország ügye mindenek előtt való”. A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1544–1545, 1552). Budapest.

DÁVID GÉZA – FODOR PÁL (2009): „Ez az ügy fölöttébb fontos.” A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1559–1560, 1564–1565). Budapest.

²⁰¹ Kezdő javadalma, ami megegyezik korábbi, Aladzsa Hiszárban kapott fizetésével. A másik összeg az érdemei beszámításával megemelt jövedelme.

²⁰² Korábbi szegedi házai ismertek 1592-ből.

DÁVID GÉZA (1992): A veszprémi szandzsák. *Keletkutatás* ősz 27–36.

DÁVID GÉZA (2017): Karrierlehetőségek az Oszmán Birodalomban: kiből lehetett szandzsákbég? *Keletkutatás* ősz 49–72.

DÁVID GÉZA (2020): Pozsega 16. századi szandzsákbégjei – kitekintés a 17. századra. *Keletkutatás* ősz 5–31.

E. ABAFFY ERZSÉBET – J. FODOR ADRIENNE – SINKOVICS ISTVÁN (szerk.) (1991): *Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetíró kézírata*. Budapest.

Emecen, Feridun (2000): İbrâhim Paşa, Makbul. *İslam Ansiklopedisi* 21. İstanbul, 2000. 57–58.

EMECEN, FERIDUN M. – ŞAHİN, İLHAN (1999): Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957–958 (1550–1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri. vol. 19 *Belgeler* sz. 23. 53–122.

FODOR PÁL (2001): *A szultán és az aranyalma. Tanulmányok az oszmán-török történelemről*. Budapest, 2001.

FORGÁCH FERENCZ (1866): *Ghymesí Forgách Ferencz nagyváradi püspök magyar históriája, 1540–1572*. Közli Majer Fidél. Pest.

FÓTI MIKLÓS – PÁNYA ISTVÁN (2023): Adatok Kalocsa késő középkori/hódoltságkori helyrajzához és a török berendezkedés néhány sajátossága. *Cumania* 30. 29–50.

FÓTI MIKLÓS – SZ. SIMON ÉVA (2023): Balkáni népességelemek integrációja a hódoltságban: vlahok a szegedi és a koppányi szandzsákban a 16. században. In *A rác/balkáni népesség településtörténete és anyagi kultúrája a hódoltságkori Dél-Dunántúlon. The Settlement History and Material Culture of the Rascians/People of Balkan Origin in South Transdanubia in the Ottoman Period*. A Wosinsky Mór Múzeumban 2021. szeptember 21-én rendezett konferencia előadásai. Szekszárd, 2023. 159–186.

FÓTI MIKLÓS – SZ. SIMON ÉVA (2024): Kászim kethüdá, a kormányzat embere. *Korall* 96. sz. 29–50.

FÓTI MIKLÓS (2023a): Székesfehérvár 16. századi szandzsákbégjei. Adalék a hódoltsági archontológiai kutatásokhoz. The *sancakbeyis* of Székesfehérvár in the sixteenth century. Additions to the archontology of Ottoman Hungary. *Belvedere Meridionale* 35. évf. 4 sz. 20–42.

FÓTI MIKLÓS (2023b): Szeged 16. századi szandzsákbégjei. *Aetas* 38. évf. 4. sz.

FÓTI MIKLÓS (2023c) Biographical Notes on the Life of Turali of Tuzla (*Aga, Bey and Vakıf*). *Archivum Ottomanicum* vol. 40. 25–34.

FÓTI MIKLÓS (2024): *Két végvidék szolgálatában: Szári Ali bég hódoltsági és kaukázusi karrierje*. *Századok* 158. évf. 1. sz.

FÓTI MIKLÓS (2025): Zülfikár, egy hódoltsági határbég-dinasztia harmadik nemzedéke. *Történelmi Szemle* (megjelenés alatt).

GÖKBILGIN, TAYYIB (1956): Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livalari, Şehir ve Kasabaları. *Bellefen* 20. évf. 78. sz. 247–285.

ISTVÁNFY MIKLÓS (2003): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában*. 1/2. Szerk. Benits Péter. Budapest.

- ISTVÁNYFI MIKLÓS (2009): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál 17. századi fordításában. I/3.* Szerk. Benits Péter. Budapest.
- KÁLDY-NAGY GYULA (1985): *A budai szandzsák 1546–1590. évi összeírásai.* Budapest.
- KARÁCSON IMRE (1914): *Török–magyar oklevéltár 1533–1789.* Budapest.
- KARÁCSON IMRE (1916): *Török–magyarkori történelmi emlékek V. Török történetirók. III. 1566–1659.* Budapest.
- KÂTİB ÇELEBİ (1870): *Fezeleke-i Kâtib Çelebi.* I. [İstanbul], 1870.
- KÜTÜKOĞLU, BEKİR (1991): Ayas Paşa. İslam Ansiklopedisi 4. 202–203.
- McGOWAN, BRUCE W. (1983): *Sirem Sancağı Mufasssal Tahrir Defteri.* Ankara.
- MOAČANIN, NENAD (1997): *Požega i Požeština u sklopu osmanlijskoga carstva: 1537–1691.* Zagreb.
- MOAČANIN, NENAD (2014): Cisr-i kebir-i Ösek. In: *Veliki osječki most/The Grat Osijek Bridge.* Zagreb–Osijek.
- MOLNÁR ANTAL (2018): *Magyar hódoltság – horvát hódoltság. Magyar és horvát katolikus egyházi intézmények az oszmán uralom alatt.* Akadémiai nagydoktori thesis, MTA BTK.
- PAPP SÁNDOR (2018): A szegedi veszedelem 1552-ben és Ali budai beglerbég jelentése. In Papp Sándor – Kordé Zoltán – Tóth Sándor László (eds.): *Urbs, civitas, universitas. Ünnepi tanulmányok Petrovics István 65. születésnapja tiszteletére.* Szeged. 204–205.
- PARLAK, ARİFE GÖKNUR (2018): *499 Numarali Tahrir Defterine Göre Dukakin.* Adiyaman, 2018.
- PEÇEVI İBRAHİM EFENDİ (1981): *Peçevi Tarihi I–II.* Szerk. Bekir Sitki Baykal. Ankara.
- PETRITSCH, ERNST D. (1989): *Regesten der osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv, Band 1: 1480–1574.* Wien (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Ergänzungsband, 10/1.)
- PFEIFFER ATTILA (2017): A Macsói bánság és a macsói vár lokalizációjának kérdése a magyar és a szerb történetírásban. *Világtörténet* 39. évf. 1. sz. 125–138.
- ŠIŠIĆ, FERDO (1915): *Hrvatski saborski spisi, II.* Zagreb.
- SPAHO, FEHİM DŽ. – ALIČIĆ, AHMED S. (2007): *Opširni popis kliškog sandžaka iz 1550. godine.* Sarajevo, 2007.
- SRŠAN, STJEPAN (2001): *Sandžak Požega 1579. godine.* Osijek.
- SUDÁR BALÁZS – VARGA J. JÁNOS – VARGA SZABOLCS (2019): *Pécs története III. A hódoltság korában (1543–1686).* Budapest – Pécs.
- ŠULETIĆ, NEBOJŠA S. (2013): *Sremski sandžak u XVI veku.* Phd diss. Beograd.
- SZ. SIMON ÉVA (2014): *A hódoltságon kívüli „hódoltság”.* Budapest.
- SZERÉMI GYÖRGY (1979): *Magyarország romlásáról.* Budapest, 1979.

SZILÁDY ÁRON (1881): *Tinódi Sebestyén összes művei 1540-1555. Régi magyar költők tára*. III. Budapest.

TOKER, GAMZE (2015): *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Silistre Sancağı'nın Timar Düzeni (Timar Ruznamçe Defterlerine Göre)*. MA szakdolgozat, Ankara.

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ (1999): Az 1593. évi felvidéki hadjárat és a füleki-romhányi csata. *Hadtörténelmi Közlemények* 1. sz. 53–73.

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ (2000): *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború*. Szeged, Belvedere Meridionale.

VARGA SZABOLCS (2010): Nádasdy Tamás horvát-szlavón bánsága (1537–1539). *Századok* 144. évf. 4. sz.

VERESS D. CSABA (1998): Veszprém a tizenötéves háborúban (1593–1606). In Tóth G. Péter (szerk.), *Veszprém a török korban*. Veszprém.